

VAN İLAHİYAT DERGİSİ

Van Journal of Divinity

ISSN: 1300-4530 | e-ISSN: 2667-615X

Haziran / June | 2024/12/20

Bir Kıraat Âlimi Olarak Ahmed b. Muhammed ed-Dimyâtî: Hayatı, İlmî Kişiliği ve Eserleri

Ahmad b. Muhammed al-Dimyâtî As a Scholar of Recitation: His Life, Scholarly Personality and Works

MUSTAFA HATİPOĞLU

Öğr. Gör. Dr., Ordu Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Kuran-i Kerim Okuma ve Kıraat Ana Bilim Dalı

Lecturer Dr., Ordu University, Faculty of Divinity, Qur'anic Reading and Qiraat Science Department
Ordu, Türkiye

meynir63@hotmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-1891-4866>

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü | Article Types: Araştırma Makalesi | Research Article

Geliş Tarihi | Received: 3 Nisan/April 2024

Kabul Tarihi | Accepted: 23 Mayıs/May 2024

Yayın Tarihi | Published: 15 Haziran/June 2024

Bu çalışma, yazarın 2023 yılında Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde tamamladığı "Dimyâtî'nin İthâfu Fuzalâi'l-Beşer Bi'l-Kırâati'l-Erbe'ate 'Aşer Adlı Eserinin Kıraat İlmindeki Yeri" isimli doktora tezi esas alınarak üretilmiştir. / This study was produced based on the author's doctoral thesis titled "The Place of Dimyâtî's Work Named Ithâfu Fudalâ'i al-Bashar Bi'l-Kırâati'l-Erbe'ate'Aşer in the Science of Recitation", which he completed within the Institute of Social Sciences of Ondokuz Mayıs University in 2023.

Atıf | Cite as

Hatipoğlu, Mustafa. "Bir Kıraat Âlimi Olarak Ahmed b. Muhammed ed-Dimyâtî: Hayatı, İlmî Kişiliği ve Eserleri". *Van İlahiyat Dergisi* 12/20 (Haziran 2024), 105-122. <https://doi.org/10.54893/vanid.1464146>.

Hatipoğlu, Mustafa. "Ahmad b. Muhammed al-Dimyâtî As a Scholar of Kıraat: His Life, Scholarly Personality and Works". *Van Journal of Divinity* 12/20 (June 2024), 105-122.

<https://doi.org/10.54893/vanid.1464146>.

İntihal | Plagiarism

Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.
This article has been reviewed by at least two referees and scanned via plagiarism software.

Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/vanid>

Mail: vanyyuifd@yyu.edu.tr

Bir Kıraat Âlimi Olarak Ahmed b. Muhammed ed-Dimyâtî: Hayatı, İlmî Kişiliği ve Eserleri*

Öz

Hız Peygamber'in farklı okumalara müsaade etmesiyle başlayan kıraat farklılıklarının ilmî bir disiplin olarak teşekkül ve tekâmülünde köşe taşı olmuş birçok âlimden ve eserden bahsetmek mümkündür. Bu âlimlerden biri olan Ahmed b. Muhammed ed-Dimyâtî (ö. 1117/1705), başta kıraat ilmi olmak üzere muhtelif alanlarda maharet kesbeden çok yönlü bir şahsiyettir. Şöhretini daha çok kıraat alanının en bilinen eserlerinden biri olan *İthâfu fuzalâi'l-beşer* adlı kitabı ile elde etmiştir. Kıraat ilmine yönelik olarak kaleme aldığı eser ve bu alana dair etkileri sebebiyle müellif hakkında yapılacak çalışma önem arz etmektedir. Özellikle müellifin Mısır ve Osmanlı dönemi kıraat öğretimine etkide bulunması, bu yönde yapılacak çalışmayı daha da anlamlı kılmaktadır. Nitekim ülkemizde Osmanlı döneminden itibaren kıraat ilminde tarîk ve meslek olarak ifade edilen ekollerin metodik farklılıklarını öğrenmede önemli referans kaynaklarından biri *İthâfu fuzalâi'l-beşer* adlı eserdir. Bu itibarla çalışmada Dimyâtî'nin ve eserlerinin kısaca tanıtılması ve bu büyük kıraat âlimi hakkında yapılacak ilmî araştırmalara mütevazı bir katkı sunulması hedeflenmektedir. Makalede, ülkemizde DİA maddesi dışında hakkında akademik bir çalışma bulunmayan Dimyâtî'nin hayatına, ilmî kişiliğine, eserlerine ve kıraat ilmindeki yerine yönelik bir değerlendirmede bulunulmaya çalışılacaktır. Dimyâtî; şerh, hâşiyeye ve ta'likât tarzı teliflerin revaçta olduğu bir dönemde yaşamış ve dönemin hâkim anlayışından belli oranlarda etkilenmiştir. Zira farklı ilim dallarına ait eserlere yazdığı şerh ve hâşiyeler, dönemin ilmî anlayışından önemli oranda etkilendiğini göstermektedir. Müellifin özellikle kıraat ilmine ilişkin kaleme aldığı *İthâfu fuzalâi'l-beşer* adlı eseri ise bugün dahi başucu kaynağı olarak değer görmeye devam etmektedir. On dört kıraat literatürünün meşhur eserlerinden biri olan *İthâf*, kıraat öğretiminde "Aşere-Takrib-Tayyibe" şeklinde isimlendirilen sürecin özellikle "Takrib" safhasının temel kaynaklarından biridir.

Anahtar Kelimeler: Kıraat, Dimyâtî, Dimyâtî'nin Hayatı ve İlmî Kişiliği, *İthâfu Fuzalâi'l-Beşer*.

Ahmad b. Muhammad al-Dimyâtî As a Scholar of Recitation: His Life, Scholarly Personality And Studies**

Abstract

It is possible to mention many scholars and their studies that have been the milestone in the formation and evolution of the differences in recitation, which started with the Prophet's permission in different recitation, as a scientific discipline. One of these scholars, Ahmad b. Muhammad al-Dimyâtî (d. 1117/1705), was a versatile figure who was skilled in various branches of science, especially in the science of recitation. He owes his fame mostly to his authorship of *Ithâf al-fudalâ' al-bashar*, one of the most well-known studies in the field of recitation. The study on the author is important because of his work on the science of recitation and his influence on this field. In particular, the author's influence on the teaching of recitation in Egypt and the Ottoman period enriches this study even more meaningful. In this regard, it is aimed in this study to briefly introduce Dimyâtî and his studies, who wrote *Ithâfu fudalâ' al-bashar*, which is one of the important reference sources in learning the methodical differences of the schools expressed as tarîq (route) and profession in the science of Qiraat since the Ottoman period in our country, and it is also aimed to make a modest contribution to the scholarly research to be conducted on this great Qiraat scholar. This article will try to make an evaluation of Dimyâtî's life, scholarly personality, studies and place in the science of recitation, about whom there is no academic study in our country except for the item of Encyclopaedia of Islam. It is seen that Dimyâtî lived in a period when explanation, annotation and ta'likât (depending upon or deriving from a text) were in vogue and he was significantly influenced by the dominant understanding of the period to a certain extent. The explanations and annotations he wrote on studies belonging to different branches of science show that he was significantly influenced by the scholarly understanding of the period. The author's study titled *Ithâf al-fudalâ' al-bashar* written especially on the science of recitation especially on the science of recitation, continues to be valued as a primary source even today. One of the famous studies of the literature of the fourteen recitation, *Ithâf* is one of the basic sources of the "Takrib" phase of the process called "Ashara-Takrib-Tayyib" in teaching of recitation.

Keywords: Recitation, Dimyâtî, His Life and Scientific Personality, *Ithâfu Fudalâ'i al-Bashar*.

* Bu çalışma, yazarın 2023 yılında Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde tamamladığı "Dimyâtî'nin İthâfu Fuzalâi'l-Beşer Bi'l-Kirâati'l-Erbe'ate 'Aşer Adlı Eserinin Kıraat İlmindeki Yeri" isimli doktora tezi esas alınarak üretilmiştir.

** This study was produced based on the author's doctoral thesis titled "The Place of Dimyâtî's Work Named *Ithâfu Fudalâ'i al-Bashar Bi'l-Kirâati'l-Erbe'ate 'Aşer* in the Science of Recitation", which he completed within the Institute of Social Sciences of Ondokuz Mayıs University in 2023.

Giriş

Hicrî IX. asırdan itibaren İbnü'l-Cezerî'nin (ö. 833/1429) *en-Neşr*'i kaleme almasıyla birlikte kıraat eğitim-öğretimi yaygın olarak bu eseri merkeze alan kıraat-i aşere (el-aşru'l-kübrâ) üzerinden sürdürülmüştür. Bu bağlamda XVIII. yüzyıldan itibaren genelde İslâm aleminde özelde ise Osmanlı'da devam eden kıraat tedrisine yön veren baş yapıtlardan biri olan *İthâfu fuzalâi'l-beşer* adlı eser, *en-Neşr* merkeze alınarak yazılmıştır.¹

Dimyâtî, *İthâfı* tarihsel süreçteki kıraat birikiminden ve bu alana dair oluşturulan telifâtta önemli oranda yararlanarak kaleme almıştır. Bu telifât arasında İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr*'inin yanı sıra *Tayyibetü'n-neşr*, *Takribü'n-neşr*, Ebu'l-Kâsım en-Nüveyrî'nin (ö. 857/1453) *Şerhu Tayyibetü'n-neşr* ve özellikle Kastallânî'nin (ö. 923/1517) *Letâifu'l-işârât li fününi'l-kirâât*² isimli eserinin etkisinden bahsetmek mümkündür. Nitekim müellifin kendisi de bahsi geçen eserlerden istifade ettiğini açıkça dile getirmektedir.³ Bu bakımdan *İthâf*'ın, *en-Neşr*'in ve *Letâifu'l-işârât*'ın usûl sistematığı üzerine inşa edildiği söylenebilir. *İthâf*, İbnü'l-Cezerî sonrası Osmanlı'da teşekkül eden kıraat tarik ve meslekleri ile söz konusu tarik ve mesleklerin itimat ettiği tahrîrât eserlerinin kaynakları arasında yer almasına rağmen ülkemizde ne *İthâf* ne de müellifi Ahmed b. Muhammed ed-Dimyâtî hakkında yeterince malumat bulunmaktadır. Bu itibarla mevcut boşluğun doldurulması ve alanda araştırma yapan ilim ehline mütevazı bir katkının sunulması hedeflenmektedir. Çalışmada ilk olarak Dimyâtî'nin yetişmesine etki eden sosyo-kültürel ve ilmî ortamdan başlamak üzere hocalarına, talebelerine ve eserlerine sistematik bir şekilde yer verilecektir. Böylece hem kendi döneminde hem de sonrasında kıraat ilminde iz bırakmış bir âlim olan Dimyâtî'nin zihin dünyası, fikrî altyapısı, mezhebî eğilimleri gibi hususların belirlenmesine ve onun ilmî ve kültürel gelişimine içinde bulunduğu ortamın etkisi tespit edilmeye çalışılacaktır.

1. Dimyâtî'nin Yaşadığı Devirde İlmî Hayat

Osmanlı yönetimi altındaki Mısır'da ilmî ve kültürel hayat, belirgin bir fark olmaksızın Memlûk Dönemi ilmî ve kültürel hayatın devamı niteliğinde bir görünüm arz etmektedir. Zira Osmanlı Döneminde de eğitim-öğretim faaliyetleri daha önce olduğu gibi medreselerde; dinî eğitim ise tekke ve zâviyelerde gerçekleştirilmekteydi.⁴ Öte taraftan Mısır'daki dinî ve ilmî faaliyetlerin en üst eğitim seviyesini temsil eden kurumların medreseler olduğu malumdur. Her dönemde olduğu gibi eğitim-öğretim faaliyetlerinin merkezindeki Ezher, bu önemli rolü üstlenmiştir. Osmanlı yönetimine geçtikten sonra da Ezher, dinî ve beşerî ilimlerde öncü rolünü sürdürerek tarihinin en parlak dönemlerinden birini yaşamıştır. Kahire'nin fethiyle beraber Yavuz Sultan Selim'in ilk Cuma namazını burada kılması, Ezher'e olan teveccühü daha da artırmıştır.⁵ Sultan, şehirde bulunduğu süre zarfında hem hocalara hem de öğrencilere büyük meblağlara varan ihsanlarda bulunmuştur.⁶ Bunların yanı sıra Osmanlı egemenliği dönemindeki Ezher'in mimarî yapısına bakıldığında fiziksel koşullarının iyileştirildiği, onarımıyla ilgili bir takım ıslah çalışmalarının yapıldığı ve böylece Ezher'de büyük bir değişimin gerçekleştiği aktarılmaktadır. Abdurrahman Kethüda'nın mimarî yapısını güçlendirmek amacıyla külliyyeye yaptığı eklemeler, bu iddiayı destekleyecek niteliktedir.⁷ Bu dönemde, devlet kademelerindeki dilin Türkçe olmasına rağmen eğitim dilinin Türkçeleştirilmesine

¹ İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr* ve *Tayyibe* adlı eserleri esas alınarak yazılan kitaplar ve tahrîrât edebiyatı için bkz. Mustafa Atilla Akdemir, *Kıraat İlmî Eğitim ve Öğretim Metotları* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2015), 155-162; a.mlf., "Kıraat İlminde Tahrîrât Meselesi", *Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/2 (2018), 96-101; Recep Koyuncu, *Kıraat İlminde Tahrîrât -Mustafa el-İzmirî ve 'Umdetü'l-İrfân Adlı Eseri- (Edisyon Kritik)* (İstanbul: Hikmet Yayınları, 2021), 45-50; Osman Bostan, "en-Neşr Merkezli Çalışmalar (Tahrîrât Örneği)", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 52 (2022), 207-208.

² Eser hakkında geniş bilgi için bkz. Ahmet Kütükoğlu, *Kastallânî'nin Letâifu'l-işârât li Fününi'l-Kirâât Adlı Eserinin Kıraat İlmî Açısından İncelenmesi* (Şanlıurfa: Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017), 53-267.

³ Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Abdilganî el-Bennâ ed-Dimyâtî, *İthâfu fuzalâi'l-beşer bi'l-kirâati'l-erbe'ate 'aşer*, thk. Şaban Muhammed İsmail (Beirut: Âlemü'l-Kütüb, 2007), 1/64.

⁴ Hilal Görgün, "Mısır", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2004), 29/577.

⁵ Saîd İsmail Ali, *el-Ezher 'alâ mesrahi's-siyâseti'l-Misriyye* (Kahire: Silsiletu Kitâbi'l-Hilâl, 1986), 54.

⁶ Nurettin Ceviz, *Osmanlılar Döneminde Mısır'da Arap Edebiyatı (1517-1798)* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2002), 64.

⁷ Muhammed b. Abdilmün'im b. Hafâcî b. Süleymân Hafâcî, *el-Ezher fi'elî'âm* (Kahire: Mektebetü'l-Ezheriyye li't-Türâs, 2012), 1/115; Ceviz, *Osmanlılar Döneminde Mısır'da Arap Edebiyatı (1517-1798)*, 65.

yönelik herhangi bir adım atılmamıştır. Bir başka ifadeyle Ezher'in bilim ve eğitim diline herhangi bir müdahalede bulunulmamıştır.⁸ Bu durum, Ezher'in Mısır'da Arap dil ve edebiyatının korunması hususunda tarih boyunca üstlendiği önemli rolüne işaret etmektedir. Öte yandan Osmanlı'nın Ezher'in bilim diline ve rolüne müdahale etmemesi ve finansmanını etkilememesi, Ezher'e tam bir özerklik tanıdığını göstermektedir.⁹ Osmanlı'nın Mısır'da gözettiği genel siyaset böyle olmakla beraber, modern dönem Arap düşünürleri arasında sıkça dile getirilen bir husus göze çarpmaktadır. Onlar, Yavuz Sultan Selim'in âlimleri, mühendisleri ve zanaatkârları Kahire'den İstanbul'a taşınmasıyla Mısır'daki bilimsel faaliyetlere büyük bir darbe vurduğunu iddia etmektedirler. Daha da ötesinde Türkçenin dayatıldığını, Arapçanın ihmal edildiğini ve ülkede bürokrasi ve resmi yazışma dilinin Türkçe olarak dikte edildiğini ileri sürmektedirler.¹⁰ Bunun yanı sıra Mısır'da mezkûr dönemde telif geleneğinin daha çok orijinallikten yoksun, ezber ve tekrara dayanan şerh, hâşiye ve ta'likât türü eserler üzerinden devam ettiği; bunun ise ilmî gelişmenin önündeki en büyük engel olduğu iddia edilmektedir.¹¹ Osmanlı Dönemi ilim geleneğinin ve telif anlayışının tarihî, felsefî ve teorik arka planını göz ardı ederek yaklaşık üç asırlık bir dönemi kısır bir döngü, kuru bir taklit ve tekrarlarla nitelendirmek, ideolojik ön yargının bir sonucu olsa gerektir.¹²

Mısır'da XVII. ve XVIII. asırlarda farklı ilim dallarında kaleme alınan eserler ve birçok âlimin temayüz etmesi, yaklaşık üç asırlık bir zaman dilimini durağan veya geçmişin tekrarı olarak değerlendirmeyi olanaksız kılmaktadır. Zira bu dönemde farklı ilim dallarında yazdıkları eserler ve yetiştirdikleri öğrencilerle adından söz ettiren birçok âlim yetişmiştir. Bunlar arasında hadis alanında Dimyâtî'nin de hocalarından olan Nûruddîn el-Üchûrî (ö. 1066/1656)¹³ ve Abdürraûf b. el-Münâvî (ö. 1031/1622)¹⁴ zikredilmeye değer simalardır. Şâfiî fıkında Dimyâtî'nin de hocalarından olan Şihâbüddîn el-Kalyûbî (ö. 1069/1659),¹⁵ Muhammed b. Sâlim el-Hifnî (ö. 1181/1767)¹⁶ ve Ahmed el-Birmâvî (ö. 1106/1694)¹⁷; Hanefî fıkında Ali eş-Şürunbülâlî (ö. 1069/1659)¹⁸ ve Ahmed b. el-Hamevî (ö. 1098/1687)¹⁹; Mâlikî fıkında Abdülbâkî ez-Zürkânî (ö. 1099/1688)²⁰ ve Ahmed ed-Derdîr (ö. 1201/1786)²¹ önemli simalar olarak dikkat çekmektedir. Dil ve Edebiyat alanında Muhammed el-Murtazâ ez-Zebîdî (ö. 1205/1791)²² ve Şihâbüddîn el-Hafâcî (ö. 1069/1659)²³ yazdıkları eserlerle belli bir üne kavuşmuşlardır. Kıraat ilminde ise Dimyâtî, kaleme aldığı *İthâfu fuzalâi'l-beşer* adlı eseriyle hem kendi döneminde hem de sonraki döneme önemli bir etkide bulunmuştur.

⁸ Sâid Abülfettâh Âşûr, "Ezher", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12/60; Ceviz, *Osmanlılar Döneminde Mısır'da Arap Edebiyatı (1517-1798)*, 66; Mahmut Kafes, "Osmanlılar Döneminde Mısır'da Bilimsel Faaliyetler ve Nahiv İlminin Durumu", *Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi* 6/12 (2014), 282.

⁹ Ali, *el-Ezher*, 55; Abülfettâh Âşûr, "Ezher", 12/60; Ceviz, *Osmanlılar Döneminde Mısır'da Arap Edebiyatı (1517-1798)*, 66.

¹⁰ Abdullatif Hamza, *el-Edebü'l-Mısırî min kıyâmi Devleti'l-Eyyûbî ilâ mecîi hamaleti'l-Fransiyye* (Kahire: el-Hey'etü'l-Mısıryyietü'l-Âmmeti li'l-Kitâb, ts.), 19. Bu meselenin muhteva tahlili için bkz. Ceviz, *Osmanlılar Döneminde Mısır'da Arap Edebiyatı (1517-1798)*, 62-152; Kafes, "Osmanlılar Döneminde Mısır'da Bilimsel Faaliyetler", 277-285.

¹¹ Ali, *el-Ezher*, 78-79; Muhammed b. Abdilmün'im b. Hafâcî b. Süleyman Abdülmün'im, *el-Hayâtü'l-edebî fi asri'l-Memlûkî ve'l-Osmânî* (Kahire: Mektebetü'l-Külliyâti'l-Ezheriyye, 1984), 115; Hamza, *el-Edebü'l-Mısırî*, 39; Şaban Muhammed İsmail, *el-Usûlu's-süffî li Ahmed b. Muhammed ed-Dimyâtî hayâtühû ve âsâruhû* (yrs, ts), 175.

¹² Şerh ve hâşiye literatürünün İslâm ilim ve kültür havzasına yaptığı katkılar için bkz. İsmail Kara, *İlim Bilmez Tarih Hatırlamaz* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2013), 17-106; Muhammed Abay, "Osmanlı Dönemi Tefsir Hâşiyeleri, Başlangıçtan Günümüze Türklerin Kur'an Tefsirine Hizmetleri" 4/6 (Eylül 2011), 167-194; Mesut Kaya, "İslâm İlimleri Tarihinde Muhâkemât Geleneği: Tefsir Hâşiyeleri Merkezli Bir Deneme", *İslâm Araştırmaları Dergisi* 33 (2015), 1-37.

¹³ Muhammed el-Emîn b. Fazlillâh el-Muhibbî, *Hulâsatü'l-eser fi a'yâni karni'l-hâdî 'aşer* (Kahire, 1867), 3/157-158.

¹⁴ Muhibbî, *Hulâsatü'l-eser*, 2/412-416.

¹⁵ Muhibbî, *Hulâsatü'l-eser*, 1/175.

¹⁶ Muhammed b. Tayyib el-Kâdirî, *Neşrü'l-mesânî li ehli karni'l-hâdî 'aşere ve's-sânî*, thk. Muhammed Haccî-Ahmed et-Tevfik (Rabat, 1982), 4/182-188.

¹⁷ İsmail Paşa, *Hediyetü'l-ârifin* (Müessesetü't-Târîhu'l-Arabî, ts.), 1/36.

¹⁸ Muhibbî, *Hulâsatü'l-eser*, 2/38-39; Abdurrahman b. Hasan el-Cebertî, *Târîhu 'acâibi'l-âsâr fi't-terâcimi ve'l-ahbâr*, thk. Abdurrahman Abdurrahman Abdurrahim (Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-Mısıryye, 1997), 2/122.

¹⁹ Cebertî, *Târîhu 'acâibi'l-âsâr*, 1/122.

²⁰ Cebertî, *Târîhu 'acâibi'l-âsâr*, 1/123.

²¹ İsmail Paşa, *Hediyetü'l-ârifin*, 1/181.

²² Cebertî, *Târîhu 'acâibi'l-âsâr*, 2/303-305.

²³ Muhibbî, *Hulâsatü'l-eser*, 1/331-343.

2. Dimyâtî'nin Hayatı ve İlmî Kişiliği

2.1. Hayatı

el-Bennâ künyesiyle meşhur olan Dimyâtî'nin tam adı, Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Abdilğani'dir. O, Şihâbüddîn lakabıyla da maruftur. Mısır'ın jeopolitik açıdan büyük bir öneme sahip ve liman şehirlerinden Dimyât'ta doğup yetişmiştir.²⁴ Dimyâtî'nin doğum tarihi hakkında ne kendi eserlerinde ne de tabakât kitaplarında net bir bilgi bulunmaktadır. Ancak vefat tarihini göz önünde bulundurarak, onun hicrî XI. asrın ikinci yarısı ile XII. asrın başlarında yaşadığı söylenebilir.

Kaynaklar, müellifin hayatının ilk dönemine ilişkin olarak ulaşılan bilgilerden daha fazlasını aktarmamaktadır. Onun hayatında özellikle dikkat çeken dönemler, ilme olan büyük ilgisi nedeniyle farklı zamanlarda gerçekleştirdiği ve "rihle" olarak adlandırılan ilmî seyahatleridir. Bu seyahatler, diğer disiplinlerde ve özellikle kıraat ilmini öğrenme sürecinde önemli bir yer tutmaktadır. Kıraat ilminin önde gelen otoritelerinden İbnü'l-Cezerî²⁵ ve diğer birçok kıraat âlimi ve takipçisinin de rihle faaliyetleri, bu seyahatlerin ne kadar önemli olduğuna işaret etmektedir.

Dimyâtî'nin maharet kesp ettiği ilimlerin başında kıraat ve tecvîd ilmi gelmektedir. Bunların yanı sıra hadis, fıkıh, siyer, tasavvuf, Arap dili ve kelâm ilminde de uzmanlaşmıştır. Yaşadığı dönemde yazdığı eserler ve yetiştirdiği öğrencilerle ön plana çıkan Dimyâtî, sonraki nesillere çeşitli ilim dallarında önemli bir ilmî miras bırakmıştır.

Müellif, tarih boyunca birçok âlime ev sahipliği yapan ve bu bakımdan zengin bir ilmî geleneğe sahip bulunan Mısır'da yetişmiştir. İlim öğrenmek ve belirli alanlarda uzmanlaşmak isteyen Dimyâtî için farklı yerlere gerçekleştirdiği ilmî seyahatler hayati derecede önem arz etmektedir. İlme olan teveccühü doğduğu şehirde başlayan Dimyâtî, Kur'an hıfzının ardından yörenin önde gelen âlimlerinden çeşitli ilimlerle ilgili dersler almıştır. Böylece sonraki eğitim hayatına önemli bir hazırlık dönemi olan bu süreçte farklı disiplinlere ilişkin temel ilkeleri öğrenme imkânına kavuşmuştur.²⁶

Dimyâtî, gittiği bölgelerde dönemin önde gelen âlimleriyle tanışmış ve onların derslerine katılarak muhtelif ilim alanlarına ait bilgileri öğrenme fırsatı bulmuştur. Birkaç yıl veya daha uzun yıllar süren bu seyahatlerin ardından, donanımlı bir âlim olarak doğduğu topraklara dönmüş, burada bazı eserleri kaleme almış ve birçok öğrenci yetiştirmiştir. Ulaşılan kaynaklar ve tabakât eserleri Dimyâtî'nin çeşitli bölgelere yaptığı birçok seyahati aktarmaktadır.²⁷ Bu seyahatleri dört aşamada ele almak mümkündür:

Birinci Seyahati

Kur'an hıfzını tamamladıktan sonra muhtelif ilim dallarına ilişkin hazırlık aşamalarını ve temel ilkeleri Dimyât'taki âlimlerden öğrenen müellif, bu tahsili yeterli görmemiş ve İslâmî ilimlerin merkezi olan, zengin kütüphaneleri ve medreseleriyle önemli bir ilmî ve kültürel mirasa sahip bulunan Kahire'ye seyahat etmiştir.²⁸ Kahire'ye gerçekleştirdiği seyahatinde şehrin önde gelen âlimleriyle görüşme fırsatı bulan Dimyâtî, bu süre zarfında birçok âlimden ders almıştır. Özellikle dönemin meşhur âlimlerinden Sultan b. Ahmed el-Mezzâhî (ö. 1075/1664) ve kıraat ilminde kendisini en çok etkileyen hocası Nûruddîn eş-Şebrâmellisî'nin (ö. 1087/1676) ders halkalarına katılmış ve onlardan kıraat ilminin yanı sıra hadis ve fıkıh

²⁴ Cebertî, *Târîhu 'acâibi'l-âsâr*, 1/160; Muhammed Hayruddîn b. Mahmud b. Muhammed b. Ali b. Fâris ez-Zirikli, *el-A'lâm: Kâmusu terâcim li-eşheri'r-ricâl ve'n-nisâ* (Beyrut: Dâru'l-İlmi li'l-Melâyin, 1992), 1/240; Ömer Rıza Kehhâle, *Mu'cemu'l-müellifin* (Dimaşk: Müessesetü'r-Risâle, 1957), 1/244; Abdülfettâh es-Seyyid el-Mersafî, *Hidâyetü'l-kârî ilâ tecvîdi kelâmî'l-bârî* (Medine: Mektebetü Taybe, 1978), 2/630-631; Dimyâtî, *İthâf*, 1/43; Tayyar Altıkulaç, "Bennâ Ahmed b. Muhammed", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 5/457.

²⁵ Hayatı hakkında detaylı bilgi için bkz. Ebü'l-Hasen Şemsüddîn es-Sehâvî, *ed-Dav'u'l-İlmi' li ehlî'l-karni't-tâsi'* (Beyrut: Dâru'l-Cil, ts.), 9/255-257; Ebü'l-Felâh Abdülhay İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb fi ahbâri men zeheb*, thk. Abdülkadir Arnaût-Mahmud Arnaût (Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1988), 9/298-299; Muhammed Mutî, *Şeyhu'l-kurrâ: el-İmâm İbnü'l-Cezerî* (Dimaşk: Dâru'l-Fikr, 1995), 7-43; Ali Osman Yüksel, *İbn Cezerî ve Tayyibetü'n-Neşr* (İstanbul: İFAV Yayınları, 1996), 147-241; Tayyar Altıkulaç, "İbnü'l-Cezerî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 20/551-557; Kadir Taşpınar, "XV. Yüzyılda Kıraat İlminde İbnü'l-Cezerî Etkisi -Kıraat ve Tefsir Eserleri Bağlamında-", *Uluslararası İbnü'l-Cezerî Sempozyumu* (Bursa: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2018), 454-457.

²⁶ Cebertî, *Târîhu 'acâibi'l-âsâr*, 1/160.

²⁷ Cebertî, *Târîhu 'acâibi'l-âsâr*, 1/160; Mersafî, *Hidâyetü'l-kârî*, 2/630-631; İsmail, *el-Usûlu's-sûfi*, 177.

²⁸ Cebertî, *Târîhu 'acâibi'l-âsâr*, 1/160; Mersafî, *Hidâyetü'l-kârî*, 2/630; İsmail, *el-Usûlu's-sûfi*, 179.

ilimlerini tahsil etme imkânı bulmuştur. Yine bu süre zarfında Nûruddîn el-Üchûrî (ö. 1066/1656), Şihâbüddîn el-Kalyûbî (ö. 1069/1659), Şemsüddîn el-Bâbilî (ö. 1077/1666), el-Burhân el-Meymûnî (ö. 1079/1669) gibi âlimlerin hadis derslerine katılmıştır. O, bu yolculuğunda ayrıca usûl, tarih, siyer gibi şer'î ilimlere ilave olarak Arap diline ait ilimleri de tahsil etmiştir. Öte yandan bu seyahatinde farklı ilim dallarıyla uğraşmaktan da geri durmamıştır.²⁹

İkinci Seyahati

Kahire'de uzun bir süre kalan Dimyâtî, bu çevrenin önde gelen âlimlerinden ilim tahsil ettikten sonra hac farızasını yerine getirmek üzere Hicâz'a bir seyahat gerçekleştirmiştir. Bu seyahatinde özellikle hadis öğrenme konusundaki büyük çabası dikkat çekmektedir. Hicâz'da kaldığı süre boyunca Burhânüddîn el-Kûrânî'den (ö. 1101/1690) hadis dersleri almıştır. Hicâz'a yaptığı bu ilk seyahatten sonra tekrar doğduğu şehre dönen Dimyâtî, kazandığı ilmî birikimi eserlerine yansıtmaya başlamıştır. Nitekim kıraat ilmindeki şöhretini borçlu olduğu ve on dört kıraat literatürünün önde gelen kaynaklarından biri olan *İthâfu fuzalâi'l-beşer bi'l-kırâati'l-erbe'ate 'aşer* adlı eseri bu seyahatin akabinde kaleme aldığı aktarılmıştır.³⁰

Üçüncü Seyahati

Müellif, Dimyât'ta kısa bir süre kaldıktan sonra ikinci Hicâz seyahatini gerçekleştirmiştir. Bu seyahatinde ikinci haccını eda ettikten sonra Nakşibendî şeyhlerinden Ebü'l-Vefâ Ahmed b. Acîl el-Yemenî'den (ö. 1074/1663) hadis ve fıkıh ilimlerini öğrenmek üzere Yemen'e gitmiştir. Ahmed b. Acîl'den Nakşibendiyye tarikatının esaslarını öğrenip tarikat icâzeti aldıktan sonra şeyhinin Mısır'a dönmelerini ve orada irşat görevini üstlenmesini istemesi üzerine memleketine dönmüştür. Burada yoğun bir irşat, tadrîs ve eser telifi çalışmalarına başlamıştır.³¹ Uzun bir süre Dimyât'a yakın bir konumda yer alan İzbetü'l-burc beldesinde ikamet eden Dimyâtî, irşat ve tebliğ hizmetlerinin yanı sıra tadrîs faaliyetlerini burada yürütmüştür. Böylece Nakşibendiyye tarikatının esaslarını öğrenmek ve ilim tahsil etmek için farklı bölgelerden gelen birçok kişi Dimyâtî'nin derslerine katılma imkânı elde etmiştir.³²

Dördüncü Seyahati

Dimyâtî, hayatının son döneminde tekrar Hicâz'a seyahat etmiştir. Hac farızasını üçüncü defa yerine getirdikten sonra Medine'ye gitmiş ve Mescid-i Nebevî civarında ikamet etmiştir. Hac ibadetini tamamladıktan üç gün sonra, 3 Muharrem 1117/1705 yılında Medine'de ahirete irtihal etmiştir. Vefat ettiği günün akşamında Cennetü'l-Bakî Mezarlığı'na defnedilerek son yolculuğuna uğurlanmıştır.³³

Tabakât eserleri, Dimyâtî'nin üç ayrı Hicâz seyahatinden bahsetmektedir. Buna göre, birinci Hicâz seyahatinin dönüşünde *İthâfu fuzalâi'l-beşer* adlı eseri kaleme aldığı ifade edilmektedir. İkinci Hicâz seyahatinde ise Ahmed b. Acîl ile buluşmak üzere Yemen'e seyahat ettiği belirtilmektedir. Ancak Dimyâtî'nin *İthâfu fuzalâi'l-beşer*'i 1082 yılında yazdığını dile getirmesi ve Nakşibendiyye şeyhi Ahmed b. Acîl'in 1074 yılında vefat etmiş olması,³⁴ tabakât eserlerinde birinci ve ikinci Hicâz seyahatlerinin tarih sıralamasıyla ilgili verilen bilgilerde bir hata olduğunu düşündürmektedir.³⁵ Bu bağlamda yapılan araştırmada, tarih sıralamasını ilk veren kişinin Cebertî olduğu tespit edilmiştir.³⁶ Onun verdiği bilgilerin, Dimyâtî'nin eserinde verdiği tarihle uyumlu olup olmadığını belirlemek önem arz etmektedir. Aktarılan malumatın sağlamlasının yapılması, Hicâz seyahatlerinin doğru kronolojisinin tespit edilmesini mümkün kılacaktır. Cebertî'nin merkeze alınmasının temel nedeni ise Dimyâtî'nin hayatına ilişkin en geniş malumatı veren ilk tabakât müellifi olmasıdır. Görülebildiği kadarıyla, Cebertî'den sonra eserlerinde Dimyâtî'nin hayatına yer veren

²⁹ Cebertî, *Târîhu 'acâibi'l-âsâr*, 1/160; Dimyâtî, *İthâf*, 1/43; Altıkulaç, "Bennâ Ahmed b. Muhammed", 5/457.

³⁰ İsmail, *el-Usûlu's-süfi*, 180.

³¹ Cebertî, *Târîhu 'acâibi'l-âsâr*, 1/161; Altıkulaç, "Bennâ Ahmed b. Muhammed", 5/457.

³² Cebertî, *Târîhu 'acâibi'l-âsâr*, 1/161.

³³ Cebertî, *Târîhu 'acâibi'l-âsâr*, 1/161; İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-ârifin*, 1/167; İsmail, *el-Usûlu's-süfi*, 181; Altıkulaç, "Bennâ Ahmed b. Muhammed", 5/458.

³⁴ Muhibbî, *Hulâsatü'l-eser*, 1/346.

³⁵ Altıkulaç, "Bennâ Ahmed b. Muhammed", 5/457.

³⁶ Cebertî, *Târîhu 'acâibi'l-âsâr*, 1/161-162.

araştırmacılar, genellikle Cebertî'nin naklettiği bilgileri olduğu gibi aktarma yoluna gitmişlerdir.³⁷ Bu durum, Cebertî'nin aktardığı bilgilerin kabul edilebilir ve güvenilir olduğunu düşündürülebilir. Ancak, Dimyâtî'nin eserini hangi seyahatten sonra kaleme aldığına dair aktarılan tarih sıralamasının tutarlılığı ve doğruluğu için daha fazla araştırma ve karşılaştırma yapılması, ilmî bir zorunluluktur. Öte yandan *İthâfu fuzalâi'l-beşer*'in muhakkiklerinden Şaban Muhammed İsmail de hem *İthâf*'ın mukaddimesinde hem de Dimyâtî'nin hayatını konu aldığı *el-Usûlu's-sûfi* adlı eserinde Cebertî'nin verdiği bilgileri aynen aktarmaktadır.³⁸ Tarih sıralamasındaki kronolojik hatanın zincirleme devam etmesinde Cebertî'nin aktardığı bilgilerin o dönemdeki en kapsamlı ve en güvenilir kaynak kabul edilmesi ve ardından gelen araştırmacıların bu bilgilerin doğruluğunu araştırmaksızın eserlerine almasının etkisi büyük olmalıdır. Oysa bu tür hataların düzeltilmesi ve daha doğru bir tarih sıralamasının verilmesi önem arz etmektedir. Nitekim Tayyar Altıkulaç da Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi'ne yazdığı "Bennâ Ahmed b. Muhammed" adlı maddede bu hususa dikkat çekmektedir. Buna göre Dimyâtî'nin ilk Hicâz yolculuğunda Ahmed b. Acîl ile görüşmek üzere Yemen'e gittiği, ikinci Hicâz seyahatinde ise kıraat ilmiyle meşgul olan bazı dostlarının teşvikleri sonucunda *İthâfu fuzalâi'l-beşer*'i kaleme aldığı şeklindeki tarih sıralamasının daha doğru olduğu ifade edilebilir.³⁹ Bu sıralama, kronolojik hataların düzeltilmesine katkıda bulunmasının yanı sıra Dimyâtî'nin hayatı ve eserleri hakkında daha doğru bir fikir vermesi açısından dikkate değerdir.

2.2. İlmî Kişiliği

Muhtelif ilim dallarına ilişkin eserler kaleme alan Dimyâtî, asıl şöhretini kıraat ilmindeki mahareti ve ihtisasıyla kazanmıştır. Özellikle *İthâfu fuzalâi'l-beşer* adlı eseri, yüzyıllar geçse de değerinden hiçbir şey kaybetmeksizin ilim mahfillerindeki itibarını korumaya devam etmektedir. Bu muhalled eser, Dimyâtî'nin kıraat ilmindeki derin bilgisinin açık bir belgesi olup alandaki maharetini yansıtmaktadır.

Dimyâtî'nin hayatına yer veren kaynaklar onun ilmî kişiliğinden övgüyle bahsetmektedir. Nitekim Cebertî, "Araştırma ve meseleleri kavramada akranlarından çok azının ulaştığı konuma erişti." şeklindeki ifadesiyle onun ilim tahsilindeki maharetini vurgulamaktadır.⁴⁰ Buna İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî (ö. 478/1085) tarafından kaleme alınan *el-Varakât* isimli eser için Celâlüddîn el-Mahallî'nin (ö. 864/1459) *Şerhu'l-varakât fi 'ilmi usûli'l-fikh* adlı şerhine yazdığı *Hâşiyeye 'alâ şerhi'l-Celâl el-Mahallî 'ale'l-varakât* adlı çalışma örnek olarak verilebilir. Dimyâtî'nin bu hâşiyesini İbn Kâsım el-Abbâdî (ö. 994/1586) tarafından aynı isimle yapılan hâşiyeye mukayese eden Cebertî, Dimyâtî'nin kaleme aldığı hâşiyenin daha titiz bir çalışmanın ürünü olduğuna özellikle dikkat çekmektedir.⁴¹

Kaynaklar, hayatının büyük bir kısmını ilim tahsiline adayan Dimyâtî'nin en meşhur eserinin *İthâfu fuzalâi'l-beşer bi'l-kirâati'l-erbe'ate 'aşer* olduğu hususunda hemfikirdir.⁴² Dimyâtî, kaleme aldığı bu eserle kıraat âlimi kimliğiyle tanınmış olsa da çeşitli ilim dallarıyla ilgilenmeyi ihmal etmemiştir. İlmî seyahatlerinde de ifade edildiği üzere sadece kıraat ilminde değil, hadis, fıkıh, kelâm, siyer, tefsir, Arap dili gibi ilimlerde de belli bir derinlik kazanmıştır. Kelâm ilmine ilişkin olarak kaleme aldığı *ez-Zehâir ve'l-mühimmât fî mâ yecibü'l-îmânü bihî mine'l-mesmû'ât* adlı eseri bu ilgiye işaret etmektedir.⁴³ Bahsi geçen eserinde "Mehdî", "Mesîh", "Deccâl", "İsâ'nın Nüzûlü", "Ye'cûc-Me'cûc", "Güneşin Batıdan Doğması" gibi kelâm ilminin en netameli konularını işlemektedir. Zikri geçen başlıkları ele alırken öncelikle Kur'ân'dan ve hadislerden deliller getirmekte, ardından sahabenin, tâbiînin ve selef-i salihinin görüşlerine yer vermektedir. Öte yandan kıyamet alametlerine ilişkin bâtınî tevillerde bulunan kişilerin kanaatlerini

³⁷ İsmail Paşa, *Hediyetü'l-ârifîn*, 1/167; Kehhâle, *Mu'cemu'l-müellifîn*, 1/244; Zirikli, *el-A'lâm*, 1/240; İlyas b. Ahmed Hüseyin el-Birmâvî, *el-İmtâ'u'l-fuzalâ bi terâcimi'l-kurrâ*, thk. Muhammed Temim (Dârü'n-Nedve el-Âlemiyye, 2000), 2/45; Kâdirî, *Neşrü'l-mesânî*, 2/392-393.

³⁸ Dimyâtî, *İthâf*, 1/44; İsmail, *el-Usûlu's-sûfi*, 180, 190-191.

³⁹ Altıkulaç, "Bennâ Ahmed b. Muhammed", 5/457.

⁴⁰ Cebertî, *Târîhu 'acâibi'l-âsâr*, 1/160.

⁴¹ Cebertî, *Târîhu 'acâibi'l-âsâr*, 1/161; İsmail, *el-Usûlu's-sûfi*, 190.

⁴² Cebertî, *Târîhu 'acâibi'l-âsâr*, 1/160; İsmail Paşa, *Hediyetü'l-ârifîn*, 1/167; Birmâvî, *el-İmtâ'*, 2/45.

⁴³ Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Abdilğânî el-Bennâ ed-Dimyâtî, *ez-Zehâir ve'l-mühimmât fî mâ yecibü'l-îmânü bihî mine'l-mesmû'ât* (Halep: Matbaatü'l-Bahâ, 1910), 72-92.

aktarıırken bunları İslâm dininin temel prensiplerine uygun olup olmaması açısından değerlendirmeye tabi tutmaktadır. Bunu yaparken önceki dönem âlimlerinin görüşlerini olduğu gibi aktarmamakta, eleştiri süzgecinden geçirmekte ve nihayetinde kendi görüş ve değerlendirmelerine de yer vermeyi ihmal etmemektedir.⁴⁴

Dimyâtî'nin hadis ilmine olan ilgisi, özellikle usûl kavramlarını açıklaması ve hadis rivayetlerinde eserlerinde genişçe yer vermesiyle kendini göstermektedir. Her ne kadar müstakil bir eser kaleme almasa da gerek *İthâf*'ta gerekse diğer eserlerinde hadis ilminden yaptığı aktarımlar, bu ilimdeki derinliğine işaret etmektedir.⁴⁵ Öte yandan hadis ilmine olan ilgisi onu Yemen'e gitmeye sevk etmiştir. Hadis ilmi literatüründe "müsel" kavramı etrafında değerlendirilen "musâfaha" hadisini⁴⁷ râvîsinden aktarıldığı şekliyle almak üzere Yemen'e bir seyahat gerçekleştirmiştir.⁴⁸ Usûl ve fıkıh ilimlerine ilişkin birikimini Celâlüddîn el-Mahallî tarafından yazılan ve fıkıh usûlü bahislerinin kahir ekseriyetini ihtiva eden *Şerhu'l-Varakât* isimli esere yazmış olduğu hâşiyesinde yansıtmıştır. Kelâmın kısımları olarak değerlendirilen mücmel-mübeyyen, emir-nehîy, umûm-husûs, fiiller, zâhir-müevvel, nesh, müftîde bulunması gereken şartlar, icmâ, haber ve kıyasa ilişkin yaptığı açıklamalar, onun bu ilimde de mahir olduğunu göstermektedir.⁴⁹

Dimyâtî'nin hayatı dikkatle incelendiğinde Arap dil selikasına sahip olduğu ve tahsil süresi boyunca Arap dilinde dönemin önde gelen âlimlerinden bu ilmi tahsil ettiği görülecektir. Bu durum onun Arap dilinde derinleşmesini beraberinde getirmiştir. Nitekim kaleme aldığı eserlerde dilin inceliklerine olan vukûfiyeti, sarf-nahiv ilminin verilerinden istifade etmedeki mahareti ve dil âlimlerinin görüşlerinden yaptığı iktibaslar dikkat çekmektedir.⁵⁰ Bu âlimler arasında Halil b. Ahmed (ö. 175/791), Sîbeveyhi (ö. 180/796), Kisâî (ö. 189/805), Ferrâ (ö. 207/822), Zeccâc (ö. 316/928), Cevherî (ö. 400/1009), İbn Mâlik (ö. 672/1274) gibi birçok lûgat ve nahiv âliminin ismi ön plana çıkmaktadır.⁵¹

Dimyâtî, tefsir ilmiyle de ilgilenmiştir. Bu alana dair müstakil bir eseri bulunmamaktadır. Ancak *İthâf*'ta kıraat vecihlerindeki ihtilafları naklederken yaptığı izah ve değerlendirmeler, hatırı sayılır bir tefsir müktesebatına sahip olduğunu göstermektedir.⁵²

Hayatını konu edinen kaynaklar, Dimyâtî'nin itikatta hangi mezhebe mensup olduğuna ilişkin herhangi bir kayıt düşmemiştir. *İthâf*'ın muhakkiklerinden Şaban Muhammed İsmail, Dimyâtî'nin selef mezhebine ve sünnî akideye mensup olduğunu düşünmektedir. O, bu görüşünü iki argümanla desteklemektedir. Birincisi, Dimyâtî'nin tahsil hayatı boyunca yaptığı seyahatlerde kendileriyle mülâki olup ders aldığı hocalarının büyük çoğunluğunun selef akidesini benimsemesi, onun da bu akideye mensup olduğuna işaret etmektedir.⁵³ Özellikle ikinci Hicâz seyahatinde uzun süre ders halkasına katılıp kendisinden ilim tahsil ettiği İbrahim b. Hasan b. Şihâb el-Kûrânî (ö. 1101/1690), Şâfî mezhebine mensup olup dönemin önemli müçtehitlerinden kabul edilmektedir. Ona göre, Dimyâtî'nin el-Kûrânî gibi dönemin önde gelen Şâfî âlimiyle yakın ilişkide bulunması, selef akidesine mensup olmasına zemin hazırlamıştır. Bu noktada el-Kûrânî'nin selef akidesini esas alarak yazdığı *İthâfu'l-halef bi tahkiki mezhebi's-selef* adlı eseri⁵⁴

⁴⁴ Dimyâtî, *ez-Zehâir*, 72-92.

⁴⁵ Dimyâtî, *ez-Zehâir*, 72-92; Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Abdilganî el-Bennâ ed-Dimyâtî, *Hâşiyetü't-Dimyâtî 'alâ şerhi'l-varakât*, thk. İsa el-Halebî (Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 2013), 55-56.

⁴⁶ Müsel kelimesi, hadis ıstılahı olarak; Allah Resûlü'nün bir hadisi söylediği esnada yaptığı bir hareketi veya kullandığı bir sözü ya da hem hareketi hem sözü isnâdındaki bütün ravilerin aynı hal ve sıfatla nakletmesidir. Bkz. Ebû Amr Takıyyüddîn Osman b. Salâhiddîn Abdîrrahman b. Musa eş-Şehrezûrî, *Ma'rîfetü envâi 'ulûmü'l-hadîs* (Suriye: Dâru'l-Fikr, 1986), 275; Mehmet Efendioğlu, "Müsel", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/85.

⁴⁷ Enes b. Mâlik kanalıyla gelen hadisin tercümesi şu şekildedir: "Allah Resûlü'nün avucundan daha yumuşak bir ipeğe ve yüne asla dokunmadım." Bkz. Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail b. İbrahim el-Cu'fi el-Buhârî, *el-Câmiu'l-müsnedü's-sahîhu'l-muhtasaru min umûri Rasûlillâhi ve sünenihî ve eyyâmih*, thk. Muhammed Züheyr b. Nâsır en-Nâsır (Dâru Tavki'n-Necât, 2001), "Sıyâm", 39.

⁴⁸ Cebertî, *Târîhu 'acâibi'l-âsâr*, 1/161.

⁴⁹ Dimyâtî, *Hâşiyetü't-Dimyâtî*, 13-64.

⁵⁰ Dimyâtî, *İthâf*, 2/90.

⁵¹ Dimyâtî, *İthâf*, 2/33, 38, 44.

⁵² Dimyâtî, *İthâf*, 2/197, 235, 276, 288, 311, 344.

⁵³ Dimyâtî, *Hâşiyetü't-Dimyâtî*, 13; İsmail, *el-Usûlu's-süfî*, 188.

⁵⁴ Burhânüddîn İbrâhîm b. Hasan b. Şihâbiddîn el-Kûrânî eş-Şehrezûrî, *İthâfu'l-halef bi tahkiki mezhebi's-selef*, thk. Âbid Ahmed el-Beşderî (Mecelletü Külliyyetü'l-Ulûmi'l-İslâmiyye, 2019), 155-178.

zikredilmelidir. İkincisi ise yaşadığı asırda Mekke’de dînî ve ilmî olarak en yüksek makamlardan biri olan dönemin müftülük vazifesine getirilmesidir. İsmail, bütün bu aktarılan gerekçelerden hareketle Dimyâtî’nin selef akidesini benimsediğini ileri sürmektedir.⁵⁵

Dimyâtî, amelde Şâfiî mezhebine mensuptur.⁵⁶ Nitekim *İthâf*’ın son kısmında yer verdiği hâtîme faslında Kur’ân hatminin Hz. Peygamber’e hediye edilip edilmeyeceği meselesini izah ederken; “Biz Şâfiîler topluluğuna göre müstehap olduğu yönündeki görüş tercihe şayandır.” şeklindeki ifadesiyle mezhep tercihini açıkça belirtmektedir.⁵⁷ Bunun yanı sıra hayatını konu alan tabakât kitapları kendisini “eş-Şâfiî” künyesiyle tanıtmaktadır.⁵⁸

Dimyâtî’nin hayatı dikkatle incelendiğinde sūfî kişiliğinin ve Nakşibendiyye tarikatına intisap etmesinin ilmî ve gündelik hayatının şekillenmesinde büyük bir etkiye sahip olduğu görülecektir.⁵⁹ Bu çerçevede tasavvufî bir yaşam tarzını benimsemesinde ana etkenin ilimle ameli birleştirme düşüncesi olduğu ifade edilebilir. Zira o, Yemen’e yaptığı seyahatte Ahmed b. Acîl’le mulâki olmuş ve ondan bu tarikatın usûl ve esaslarını öğrenmiştir. Böylelikle tevhide ulaşmayı arzulayan mürit için bunun en doğru ve en kolay yol olduğu kanaatine vardığı dile getirilmektedir.⁶⁰

Buraya kadar aktarılan malumat, Dimyâtî’nin başta kıraat ilmi olmak üzere muhtelif ilim dallarında hatırı sayılır bir bilgi birikim elde ettiğine ve çok yönlü bir âlim olduğuna işaret etmektedir.

2.2.1. Hocaları

Bu başlık altında, Dimyâtî’nin yetişmesinde ve ilmî hayatında önemli rol oynayan hocalarına ve onların kısa biyografilerine değinilecektir. Ayrıca, müellifin yetiştirdiği ve tabakât eserlerinde adı geçen öğrencilerin hayatlarına aynı yöntemle temas edilecektir. İlgili kaynaklardan ve müellifin eserlerinden yararlanarak ulaşılan bilgilere göre kıraat ilmi başta olmak üzere hadis, fıkıh, kelâm, Arap dili, tasavvuf gibi İslâmî ilimleri tahsil ettiği hocalarından bazıları şunlardır:

Ebü’l-‘Azâim Sultân b. Ahmed b. Selâme el-Mezzâhî el-Mısrî el-Ezherî eş-Şâfiî (ö. 1075/1664)

Sultân el-Mezzâhî, “Dekhaliyye” vilâyetine bağlı bulunan “Meniyyetü Mizâh” kasabasında doğmuştur. Kahire’nin önde gelen âlimlerinden biri olarak şöhret bulan Sultân el-Mezzâhî’yi kaynaklar; âbid, zâhid ve fazilet sahibi bir âlim olarak tanıtmıştır. Kahire’de bulunduğu süre zarfında Dimyâtî, birçok ilim dalında otorite kabul edilen Sultân el-Mezzâhî’den kıraat ilminin yanı sıra fıkıh, usûl, hadis gibi çeşitli ilimleri tahsil etmiştir.⁶¹

Ebü’z-Ziyâ Nûruddîn Ali b. Ali eş-Şebrâmellisî el-Kâhirî (ö. 1087/1676)

Şebrâmellisî, Mısır’ın “Garbiye” vilâyetine bağlı olan Şebrâmellis beldesinde doğmuştur. Küçük yaşta görme yetisini kaybetmesine rağmen, Kur’ân’ı hifz etmeyi başarmış, ardından babasıyla birlikte Kahire’ye taşınmıştır. Kahire’de şeyhül-kurra makamında bulunan Abdurrahman b. Şehâzetü’l-Yemenî’den eş-Şâtıbiyye (*Hirzül-emânî ve vecühüt-tehânî*) ve *et-Teyşîr* (*et-Teyşîr fî’l-kırâati’s-seb’*) isimli eserlerin muhtevası olan seb’a tarikiyle⁶² kıraat-ı seb’a ile eş-Şâtıbiyye ve *ed-Dürratü’l-mudîe*’nin münderacâtıyla oluşturulan

⁵⁵ İsmail, *el-Usûlu’s-sûfî*, 189.

⁵⁶ Dimyâtî, *İthâf*, 1/48; İsmail, *el-Usûlu’s-sûfî*, 189.

⁵⁷ Dimyâtî, *İthâf*, 2/657.

⁵⁸ Cebertî, *Târîhu ‘acâibi’l-âsâr*, 1/160; İsmail Paşa, *Hediyyetü’l-ârifîn*, 1/167; Kehhâle, *Mu’cemu’l-müellifîn*, 1/244.

⁵⁹ İsmail Paşa, *Hediyyetü’l-ârifîn*, 1/167.

⁶⁰ İsmail, *el-Usûlu’s-sûfî*, 201.

⁶¹ Cebertî, *Târîhu ‘acâibi’l-âsâr*, 1/160; Muhibbî, *Hulâsâtü’l-eser*, 2/210-211; Birmâvî, *el-İmtâ’*, 2/135.

⁶² Ebû Amr ed-Dânî’nin *et-Teyşîr fî’l-kırâati’s-seb’* ve bu eserin Şâtıbî tarafından *Hirzül-emânî ve vecühüt-tehânî* adıyla manzum hale getirilen iki kitabın muhtevasında yer alan vecihler esas alınarak eğitim faaliyetinin yürütüldüğü ekole denilmektedir. Bkz. Recep Koyuncu, *Kıraat İlmî ve Takrib Usûlü* (İstanbul: Hacıveysizade İlim ve Kültür Vakfı, 2018), 66; Yaşar Akaslan, *Tayyibetü’n-Neşr Şerhlerine Dair Bir İnceleme (Mûsâ Cârullah Örneği)* (Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017), 24-25; Ahmet Gökdemir, *Ali b. Süleyman el-Mansûrî ve Meşhur Mısır Tariki Kurrâları* (İstanbul: Ravza Yayınları, 2018), 198-199; Mehmet Adıgüzel, “Kıraat İlminde Tarik-Senet Boyutu ve Konu ile İlgili Te’lif Edilen Eserler”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16 (2001), 243-244; Yavuz Fırat, “Kırâat İlmî ve Tarikler”, *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/13 (2011), 43.

Şâtıbiyye tarîkiyle⁶³ kıraat-ı aşereyi tedarik etmiştir.⁶⁴ Şebrâmellisî, kaynaklarda; zâhid, âbid, veli, hilm ve nezahet sahibi olarak tanıtılmaktadır.⁶⁵ Şebrâmellisî, çok yönlü bir âlim olarak bilinmekte ve onun ilmî titizlik, keskin kavrayış, meseleleri açıklama ve hüküm çıkarma konularında dönemin diğer âlimlerine göre daha üstün olduğu aktarılmaktadır.⁶⁶ Uzun ve bereketli bir hayat süren Şebrâmellisî'nin cenazesini, öğrencisi Dimyâtî yıkamıştır.⁶⁷ Dimyâtî'yi kıraat ilmi sahasında en çok etkileyen hocası Şebrâmellisî'dir. Dimyâtî'nin, *İthâfu fuzalâi'l-beşer*'de "Şeyhunâ" kelimesini mutlak anlamda kullandığında bununla hocası eş-Şebrâmellisî'yi kastetmesi bu etkinin bariz bir tezahürüdür.⁶⁸ Müellif, kıraat ilmi başta olmak üzere Şebrâmellisî'den fıkıh, usûl ve hadis ilimlerini de tahsil etmiştir.⁶⁹

Ebü'l-İrşâd Nûreddîn Ali b. Muhammed b. Abdîrrahman el-Üchûrî el-Mısırî (ö. 1066/1656)

Üchûrî, Mısır'ın "Kalyûbiye" vilâyetine bağlı "Üchûrülverd" köyünde doğmuştur. Zamanının tanınmış âlimlerinden Arap dili, fıkıh, usûl-u fıkıh, hadis, tefsir, belâgat, mantık, tasavvuf gibi çeşitli dersler almıştır.⁷⁰ Bu ilimlerde kendisini yetiştirerek dönemin önde gelen âlimleri arasına girmeyi başaran Üchûrî'nin fıkıh, hadis ve tasavvuf derslerine büyük ilgi gösterildiği aktarılmaktadır.⁷¹ Kaynaklar, Üchûrî'nin yetiştirdiği öğrencilerin ve kaleme aldığı eserlerin sayısının çokluğuna özellikle dikkat çekmektedir.⁷² Üchûrî, Dimyâtî'nin hocalarından olan eş-Şebrâmellisî'nin de hocasıdır. Dimyâtî, Üchûrî'den hadis ilmini tahsil etmiştir.⁷³

Ebü'l-İrfân Burhânüddîn İbrahim b. Hasan b. Şihâbiddîn el-Kûrânî eş-Şehrezûrî (ö. 1101/1690)

Şehrezûrî, "İsferâyin'in" kasabalarından Kûrân'a nispetle "Kûrânî" künyesiyle tanınmıştır. Eğitim hayatına babasıyla başlayan Kûrânî, bu aşamada Arap dili, mantık, usûl, meânî, beyân, fıkıh ve tefsir derslerini tahsil etmiştir.⁷⁴ Daha sonraları, özellikle hadis ve tasavvuf başta olmak üzere birçok ilmi öğrenmek için İran ve Anadolu'nun yanı sıra Bağdat, Şam, Kahire, Medine gibi ilim merkezlerine seyahatler gerçekleştirmiştir.⁷⁵ Kûrânî'nin hocaları arasında Dimyâtî'nin kendilerinden ders aldığı Ahmed el-Mezzâhî ve Ali eş-Şebrâmellisî de bulunmaktadır.⁷⁶ Seksenin üzerinde eser kaleme alan Kûrânî, çağının önde gelen hadis âlimlerinden biri olarak kabul görmüştür. Dimyâtî, ondan hadis, fıkıh ve usûl-u fıkıh dersleri almıştır. Selef akidesini benimseyen ve bu konuda *İthâfu'l-halef bi tahkiki mezhebi's-selef* adlı eseri yazan Kûrânî'nin, Dimyâtî'nin selef akidesini benimsemesinde başat bir rol oynadığı aktarılmaktadır.⁷⁷

Ebü'l-Vefâ Ahmed b. Muhammed b. Acîl el-Yemenî (ö. 1074/1663)

Entelektüel bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelen Ahmed b. Acîl, hafızlığını babasının gözetiminde bitirdikten sonra ondan fıkıh ilmini tahsil etmiştir. Tasavvufi geleneği bulunan "Acîl" veya "Acl" unvanıyla tanınan bir aileye müntesiptir.⁷⁸ Muhtelif beldelere ilmî seyahatler gerçekleştiren İbn Acîl'in tasavvufi

⁶³ Şâtıbî tarafından kaleme alınan ve Şâtıbiyye olarak şöhret bulan *Hirzü'l-emânî ve vehû't-tehânî* ile İbnü'l-Cezerî'nin *ed-Dürretü'l-mudîte* adlı eserinin ana kaynak olarak alındığı, Dâni'nin *et-Teysîr*'i ve İbnü'l-Cezerî'nin yedi imamın kıraatine ilave olarak, Ebû Cafer, Ya'kûb ve Halef'in kıraatlerini ihtiva eden *Tahbîru't-Teysîr*'inin yardımcı kaynak kabul edildiği ekoldür. Bu tarîk, Şehâzetü'l-Yemânî tarafından Mısır'da okutulduğu için "Mısır tarîki" olarak da şöhret bulmuştur. Geniş bilgi için bkz. Koyuncu, *Kıraat İlmi ve Takrîb Usûlü*, 67; Gökdemir, *Ali b. Süleyman el-Mansûrî*, 198; Akaslan, *Tayyibetü'n-Neşr Şerhlerine Dair Bir İnceleme*, 29; Frât, "Kıraat İlmi ve Tarîkler", 44.

⁶⁴ Muhibbî, *Hulâsatü'l-eser*, 3/175; Abdullah Kahraman, "Şebrâmellisî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/395-396.

⁶⁵ Muhibbî, *Hulâsatü'l-eser*, 3/175; Birmâvî, *el-İmtâ'*, 2/231.

⁶⁶ Muhibbî, *Hulâsatü'l-eser*, 3/175.

⁶⁷ Birmâvî, *el-İmtâ'*, 2/235.

⁶⁸ Dimyâtî, *İthâf*, 1/65, 105, 111, 363; İsmail, *el-Usûlu's-sûfi*, 183.

⁶⁹ Birmâvî, *el-İmtâ'*, 2/45; İsmail, *el-Usûlu's-sûfi*, 183.

⁷⁰ Muhibbî, *Hulâsatü'l-eser*, 3/157-158.

⁷¹ Muhibbî, *Hulâsatü'l-eser*, 3/157-158; Ali Hakan Çavuşoğlu, "Üchûrî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/274.

⁷² Muhibbî, *Hulâsatü'l-eser*, 3/157-158; Muhammed Abdülhay b. Abdilkebir b. Muhammed el-Hasenî el-Kettânî, *Fihrisü'l-fehâris ve'l-esbât ve mu'cemü'l-me'âcim ve'l-meşyahât ve'l-müsellet*, thk. İhsan Abbas (Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1982), 2/783; İsmail Paşa, *Hediyetü'l-ârifin*, 2/758.

⁷³ Birmâvî, *el-İmtâ'*, 2/45; İsmail, *el-Usûlu's-sûfi*, 184.

⁷⁴ Recep İci, "Kûrânî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26/426.

⁷⁵ Cebertî, *Târîhu 'acâibi'l-âsâr*, 1/125; İci, "Kûrânî", 26/426.

⁷⁶ Muhammed Halil el-Murâdî, *Silkü'd-dürrer fi a'yânî'l-karnî's-sânî 'aşer* (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1988), 1/5.

⁷⁷ İsmail, *el-Usûlu's-sûfi*, 184.

⁷⁸ Muhibbî, *Hulâsatü'l-eser*, 1/346-347.

kişiliğinin inşasında dönemin önde gelen sûflerinden Zeyn b. el-Mizcâcî'nin (ö. 1074/1663) etkisinden bahsedilmektedir. Evlendikten sonra Yemen'e bağlı "Zebîd" şehrine yerleşen İbn Acîl, burada on bir sene kalmış ve bu süre zarfında el-Mizcâcî'yle müfredatında *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*'nin de bulunduğu birçok eseri mütalaa etmiştir.⁷⁹

Dimyâtî; hâfız, fakîh ve asrının hüccetlerinden kabul edilen Ahmed b. Acîl'den hadis dersi almıştır.⁸⁰ Sûfî kimliğiyle de bilinen Dimyâtî'nin tasavvufî şahsiyetinin inşasında İbn Acîl'in etkisi büyüktür. Yemen'e yaptığı seyahatte çağının tasavvuf hiyerarşisinde kutub olarak kabul edilen İbn Acîl'in müntesibi bulunduğu Nakşibendiyye tarikatına intisap eden Dimyâtî'nin, hayatının sonuna kadar bu yaşam tarzını sürdürdüğü ifade edilmektedir. Şeyhinden Nakşibendiyye tarikatının temel esaslarını öğrenen Dimyâtî, bu tarikatın önemli temsilcilerinden biri olarak hem bu yaşantıyı sürdürmüş hem de mezkûr tarikatın Dimyât'ta yayılmasında önemli bir rol oynamıştır.⁸¹

Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Ahmed b. Selâme el-Kalyûbî (ö. 1069/1659)

Kahire yakınlarındaki "Kalyûb" köyünde doğan Kalyûbî, dönemin önde gelen âlimlerinden Şemsüddîn er-Remlî (ö. 1004/1596) ve Nûruddîn el-Halebî'den (ö. 1044/1635) dersler almıştır. Remlî'den özellikle hadis ve fıkıh ilmini tahsil etmiştir. Kaynaklar, Kalyûbî'nin otuz yıl boyunca Remlî'den kesintisiz olarak ve evine gitmeksizin ders aldığı aktarmaktadır. İlimdeki otoritesi ve ünü konusunda âlimlerin hemfikir olduğu Kalyûbî, hadis ve fıkıh alanındaki derin bilgisiyle tanınmaktadır. Kalyûbî'nin en tanınmış talebelerinden biri olan Dimyâtî, kendisinden hadis ve fıkıh ilmini tahsil etmiştir.⁸²

Muhammed b. Alâüddîn Ebû Abdillâh Şemsüddîn el-Bâbilî eş-Şâfî (ö. 1077/1666)

Kahire'ye bağlı "Bâbil" köyünde doğan Bâbilî; Şemsüddîn er-Remlî, Nûruddîn ez-Zeyyât, Abdurraûf el-Münâvî, Senhûrî, Üchûrî gibi âlimlerden dersler almıştır. Bâbilî'nin hayatına dair aktarılan bilgiler, onun hadis ve fıkıh ilminde dönemin sayılı âlimlerinden biri olduğuna işaret etmektedir. Özellikle hadis metinlerini ezberlemedeki mahareti, cerh-tadil, ilm-i ricâl ve hadislerin sahihliğini belirleme konularında belli bir üne sahip olduğu çağdaşları tarafından vurgulanmıştır. Ayrıca, kıraat ilminde de bilgi sahibi olan Bâbilî, *eş-Şâtibiyye*'yi ve çeşitli kıraat rivayetlerini ezberlemiştir. Dimyâtî, dönemin meşhur âlimlerinden biri olarak kabul edilen Bâbilî'nin derslerine katılarak ondan ilim öğrenmiştir.⁸³

Ebü İshak İbrahim b. Muhammed b. İsa Burhânüddîn el-Meymûnî (ö. 1079/1669)

Kahire'ye bağlı olan "Meymûn" köyüne nispetle Meymûnî künyesiyle bilinmektedir. Birçok hâşiye ve şerh çalışmasıyla tanınan Meymûnî, Kâdî Beyzâvî'nin tefsirine de bir hâşiye yazmıştır. Tefsir ve hadis ilminde dönemin önemli şahsiyetlerinden biri olarak kabul edilmektedir.⁸⁴

Muhammed b. Ahmed eş-Şems Muhammed eş-Şûbârî (ö. 1098/1686)

Yaşadığı dönemin önde gelen âlimlerinden biri olan Şûbârî, özellikle Şâfîî fıkhında uzmanlaşmış ve zamanının İmam Şafî'isi olarak nitelenmiştir. Ezher'in önde gelen âlimlerinden olan Şûbârî, ilmî derinliğinin yanı sıra sûfî kişiliğiyle de şöhret bulmuştur. Şemsüddîn er-Remlî'den sekiz yıl boyunca ilim tahsil etmiş ve ondan fetva verme yetkisi almıştır. Hadis ilmini Ebû'n-Necâ Sâlim es-Senhûrî'den öğrenmiştir. Dimyâtî'nin kıraat ilminde kendisini en çok etkileyen hocaları olan Şebrâmellisî ve Şemsüddîn el-Bâbilî de Şûbârî'nin derslerine katılmıştır.⁸⁵

2.2.2. Kıraat İlmindeki İsnâdı

Malum olduğu üzere kıraat ilmi tamamıyla rivayete dayanan bir disiplindir. Kıraat ilmini bir üstattan alan öğrenciler, hocalarından öğrendikleri bu bilgileri aynı yolla talebelerine öğretmektedirler. Öğrenci-hoca arasındaki bu aktarım şekli, sened adı verilen bir yolla Hz. Peygamber'e kadar ulaşmaktadır. Genelde

⁷⁹ Muhibbî, *Hulâsatü'l-eser*, 1/347.

⁸⁰ Birmâvî, *el-İmtâ'*, 3/45.

⁸¹ İsmail, *el-Usûlu's-sûfî*, 184.

⁸² Cebertî, *Târîhu 'acâibi'l-âsar*, 1/161; Muhibbî, *Hulâsatü'l-eser*, 1/175; Kehhâle, *Mu'cemu'l-müellifin*, 1/194.

⁸³ Muhibbî, *Hulâsatü'l-eser*, 4/39; Cebertî, *Târîhu 'acâibi'l-âsar*, 1/160.

⁸⁴ Zirikli, *el-A'lâm*, 1/67.

⁸⁵ Muhibbî, *Hulâsatü'l-eser*, 3/386; Birmâvî, *el-İmtâ'*, 2/232.

İslâm ülkelerinde ve özelde Türkiye’de kıraat tadrîsâtında korunagelen icâzet geleneği bir senet zinciriyle İbnü’l-Cezerî’ye dayanmaktadır. Bunda İbnü’l-Cezerî’nin, kıraatlara getirdiği onlu tasnif sonucunda elde ettiği haklı otoritesi ve itibarının etkisi büyüktür. Bu sebeple Hz. Peygamber’e ulaşan kıraat silsilesinin en yoğun kesişme noktasında İbnü’l-Cezerî yer almaktadır.⁸⁶

Dimyâtî de kıraatteki üstad zincirinin İbnü’l-Cezerî’ye ulaştığını ifade etmektedir.⁸⁷ Bu geleneği sürdüren Dimyâtî, kıraatteki senedini şu şekilde aktarmaktadır:

*Tayyibetü’n-neşr*⁸⁸ ezberledikten sonra Kur’ân’ı baştan sona kadar on kıraat üzere devirlerinin en meşhur âlimlerine okudum. Mısır’da zamanın benzerini görmediği Ebu’z-Ziyâ en-Nûr Ali eş-Şebrâmellisî’ye (ö. 1087/1676)⁸⁹ okudum. Şeyhimiz (Şebrâmellisî) kendi zamanında “Şeyhu’l-kurrâ” olarak kabul edilen Abdurrahman el-Yemenî’ye (ö. 1050/1641)⁹⁰ okudu. Abdurrahman el-Yemenî de babası Şehâzetü’l-Yemenî⁹¹ ve eş-Şihâb Ahmed b. Abdilhak es-Sinbâtî’ye (ö. 931/1525)⁹² okudu. Sinbâtî de ismi geçen Şehâzetü’l-Yemenî’ye okudu. Şeyh Şehâze de Ebü’n-Nasr et-Tablâvî’ye (ö. 996/1588)⁹³ okudu. et-Tablâvî de Zekeriyâ el-Ensârî’ye (ö. 925/1519)⁹⁴ okudu. Zekeriyâ el-Ensârî de iki şeyhe: Burhan el-Kalkilî (ö. 902/1496)⁹⁵ ve Ridvan Ebi’n-Na’îm el-Ukbî’ye (ö. 852/1448)⁹⁶ okudu. Bu iki kurrâdan her biri, kurrânın ve muhaddislerin imamı, rivâyetleri ve tafîkleri kayıt altına alan Ebü’l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Ali b. Yusuf el-Cezerî’ye okumuşlardır.⁹⁷

İcâzet geleneğinin kesişme noktasında yer alan İbnü’l-Cezerî de kıraatteki senedini rivâyetleriyle birlikte Hz. Muhammed’e (s.a.v) dayandırmaktadır.⁹⁸

2.2.3. Öğrencileri

Dimyâtî, çeşitli zamanlarda gerçekleştirdiği ilmî seyahatler sonucunda önemli bir ilmî birikim ve derinlik kazanmıştır. Bu durum hem halkın hem de ilim ehlinin güven ve takdirini kazanmasını sağlamış ve böylece o, seçkin âlimler arasında saygın bir konuma ulaşmıştır. İslâmî ilimlerde kazandığı bu birikimden istifade etmek isteyenler Dimyâtî’ye yönelmiştir. Özellikle hayatının son döneminde tamamen ilim ve irşat faaliyetlerine odaklanan Dimyâtî’nin sûfî kişiliği, ona olan ilgiyi daha da artırmıştır. Bu nedenle çeşitli ilim dallarını tahsil etmek ve Nakşibendiyye tarikatının temel esaslarını öğrenip bu tarikata intisap etmek isteyen birçok kişi, onun ders halkasına katılmıştır.

Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Bedîrî el-Hüseynî (ö. 1140/1728)

İbnü’l-Meyyit ve el-Burhân eş-Şâmî olarak da bilinen Bedîrî, Dimyâtî olup Şâfî mezhebinin önde gelen şahsiyetlerindedir.⁹⁹ Tahsil hayatına Dimyât’ta başlayan Bedîrî, bu aşamadan sonra Kahire’ye gitmiş ve Ezher’in önde gelen âlimlerinden Nûruddîn el-Üchûrî, Zekeriyâ el-Ensârî ve Ali eş-Şebrâmellisî’den hadis, fıkıh, kıraat gibi farklı ilim dallarına ait dersler almıştır.¹⁰⁰ Bedîrî, özellikle hadis ilminde ve Arap dilindeki maharetiyle tanınmıştır. Bilindiği üzere Beykûnî (ö. 1080/1669), hadis usûlüne ilişkin manzûm

⁸⁶ Altıkulaç, “İbnü’l-Cezerî”, 20/553.

⁸⁷ Dimyâtî, *İthâf*, 1/79.

⁸⁸ Tayyibetü’n-Neşr’in muhteva tahlili için bkz. Yaşar Akaslan, “Bir İlm-i Kirâat Klasığı: Tayyibetü’n-Neşr Fi’l-Kirâati’l-‘Aşr”, *Dinbilimleri Akademi Araştırma Dergisi* 17/3 (2017), 277-310.

⁸⁹ Muhibbî, *Hulâsatü’l-eser*, 3/175; Birmâvî, *el-İmtâ’*, 2/231.

⁹⁰ Birmâvî, *el-İmtâ’*, 2/172.

⁹¹ Şehâzetü’l-Yemenî, yaşadığı dönemin önde gelen âlimlerinden olan Abdurrahman el-Yemenî’nin babasıdır. Oğlu Abdurrahman el-Yemenî’ye kıraat-i seb’a eğitimi verdiği dönemde vefat etmiştir. Abdurrahman el-Yemenî, Bunun üzerine kıraat eğitimine babasının da öğrencisi olan Abdilhak es-Sinbâtî’den devam etmiş hem kıraat-i seb’ayı hem de kıraat-i aşereyi onda tamamlamıştır. Bkz. Birmâvî, *el-İmtâ’*, 2/172-173.

⁹² Birmâvî, *el-İmtâ’*, 2/152.

⁹³ Birmâvî, *el-İmtâ’*, 2/282.

⁹⁴ Birmâvî, *el-İmtâ’*, 2/123.

⁹⁵ Birmâvî, *el-İmtâ’*, 2/263.

⁹⁶ Birmâvî, *el-İmtâ’*, 2/118.

⁹⁷ Dimyâtî, *İthâf*, 1/80.

⁹⁸ Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Yusuf İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr fi’l-kirâati’l-‘aşr*, thk. Ali Muhammed ed-Dabbâ’ (el-Matbaatü’t-Ticâriyyetü’l-Kübrâ, ts.), 1/193.

⁹⁹ Cebertî, *Târîhu ‘acâibi’l-âsâr*, 1/158; Kettânî, *Fihrisü’l-fehâris*, 1/218.

¹⁰⁰ Cebertî, *Târîhu ‘acâibi’l-âsâr*, 1/158.

bir risâle kaleme almış ve bu risaleye birçok haşiye çalışması yapılmıştır. Bedîrî de mezkûr risaleye “Şerhu Manzûmeti'l-Beykûniyye” adıyla bir şerh yazmıştır.¹⁰¹

Ahmed b. Ömer el-İskâtî el-Mısırî el-Hanefî (ö. 1159/1746)

Ebu's-Suûd" künyesiyle de bilinen İskâtî'yi tabakât yazarları “Allâme”, “Umde” ve “Müftî” vasıflarıyla tanıtmaktadırlar.¹⁰² İslâmî ilimlerin muhtelif dallarında öğrenim gören İskâtî, daha çok Hanefî fıkhdaki uzmanlığıyla tanınmıştır. O, Hanefî fikhını Alî eş-Şürunbülâlî'den, Mâlikî fikhını ise Ahmed ez-Zürkânî'den öğrenmiştir. Kıraat ilmindeki maharetiyle de ön plana çıkan İskâtî, Dimyâtî'nin en tanınmış öğrencilerinden biridir.¹⁰³ *Hallü müşkilâti'l-kırâât* adıyla kaleme aldığı bu eser, kıraat ilmine olan ilgisine işaret etmektedir. Ayrıca o, kıraat ilmi geleneğinde icâzet olarak adlandırılan hoca silsilesinde Dimyâtî'nin de bulunduğu kıraat senedinde yer almaktadır.¹⁰⁴ Ali ed-Dabbâ' (ö. 1961), İskâtî'yi kendi isminin de geçtiği ve Dimyâtî'ye kadar varan kıraat senedi içerisinde zikretmektedir.¹⁰⁵

Muhammed b. Muhammed el-Hüseynî et-Tûnisî el-Mâlikî el-Belîdî (ö. 1176/1762)

Muhammed el-Hüseynî olarak da bilinen Belîdî, Cezayir'in “Belîde” vilâyetine nispetle Belîdî künyesiyle maruftur. Hayatının büyük bir bölümünü Kahire'de geçirmiş ve vefat ettiğinde de buraya defnedilmiştir. Belîdî, Arap dili, usûl, tefsir ve kıraat ilimlerindeki derinliğiyle temayüz etmiştir.¹⁰⁶ Nitekim Osmanlı dönemi tefsir geleneğinde önemli bir konumu haiz bulunan Beyzâvî'nin tefsirine yazdığı hâşiyesi tefsir ilmindeki derinliğini göstermektedir. Bu ilmin yanı sıra İbn Mâlik et-Tâî (ö. 672/1274) tarafından Arap gramerine ilişkin kaleme alınan *el-Elfiyye* isimli manzûm eserine hâşiyesi de bulunmaktadır.¹⁰⁷

2.2.4. Eserleri

Kıraat, tecvîd, siyer, fıkıh, hadis, kelâm, Arap dili gibi ilim dallarında birçok kitap kaleme alan Dimyâtî'nin eserlerinden bazıları şunlardır:

İthâfu fuzalâi'l-beşer bi'l-kırâati'l-erbe'ate 'aşer: Dimyâtî, mukaddime bölümünde eserini 1082 yılında bazı dostlarının teşvikleriyle kaleme almaya karar verdiğinden ve *Muntehe'l-emânî ve'l-meserrât fi 'ulûmi'l-kırâât* olarak da adlandırdığından bahsetmektedir.¹⁰⁸ On dört kıraat literatürünün meşhur eserlerinden biri olan bu kitap, kıraat vücuhâtının öğretiminde temel referanslardan biri olarak kabul görmüştür. Eser, on kıraate ilave olarak kıraat tercihleri şâz kıraat kategorisinde değerlendirilen İbn Muhaysın (ö. 123/741), Yahya el-Yezîdî (ö. 202/817), Hasan-ı Basrî (ö. 110/729) ve A'meş (ö. 148/765) kıraatlerini muhtevidir. Eserde Kur'ân'ın imlâ şeklini konu olan resmî'l-mushafın kısımları geniş bir açıdan irdelenmektedir.¹⁰⁹ Kur'ân'ın tilâvet etmenin adabı,¹¹⁰ istiâze,¹¹¹ idğâm,¹¹² hâ-i kinâye (zamir),¹¹³ med-kasr,¹¹⁴ hemze,¹¹⁵ feth-imâle,¹¹⁶ râ'nın terkîk ve tefhîmi,¹¹⁷ lâm'ın tağlîz ve terkîki,¹¹⁸ revm ve işmâm,¹¹⁹

¹⁰¹ Kettânî, *Fihrisü'l-fehâris*, 1/218; İsmail, *el-Usûlu's-sûfi*, 185.

¹⁰² Cebertî, *Târîhu 'acâibi'l-âsâr*, 1/280.

¹⁰³ Cebertî, *Târîhu 'acâibi'l-âsâr*, 1/280.

¹⁰⁴ İsmail, *el-Usûlu's-sûfi*, 186.

¹⁰⁵ İsmail, *el-Usûlu's-sûfi*, 187.

¹⁰⁶ Âdil Nüveyhid, *Mu'cemu'l-müfessirîn* (Beyrut: Müessesetü Nüveyhid es-Sekâfiyye, 1988), 2/630.

¹⁰⁷ İsmail, *el-Usûlu's-sûfi*, 187.

¹⁰⁸ Cebertî, *Târîhu 'acâibi'l-âsâr*, 1/160; Kehhâle, *Mu'cemu'l-müellifîn*, 1/244; ed-Dimyâtî, *İthâf*, 1/65; İsmail Paşa, *İzâhu'l-meknûn fi'z-zeyl 'alâ keşfi'z-zünûn* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsî'l-Arabî, ts.), 2/571; *el-Fihrisü's-şâmil li't-türâsî'l-Arabiyyi'l-İslâmiyyi'l-mahtût: Mahtûtatu't-tecvîd* (Amman: Müessesetü Âli'l-Beyt li'l-Fikri'l-İslâmî, ts.), 2/434.

¹⁰⁹ Dimyâtî, *İthâf*, 1/75-96.

¹¹⁰ Dimyâtî, *İthâf*, 1/97-106.

¹¹¹ Dimyâtî, *İthâf*, 1/107-108.

¹¹² Dimyâtî, *İthâf*, 1/109-148.

¹¹³ Dimyâtî, *İthâf*, 1/149-155.

¹¹⁴ Dimyâtî, *İthâf*, 1/157-175.

¹¹⁵ Dimyâtî, *İthâf*, 1/177-246.

¹¹⁶ Dimyâtî, *İthâf*, 1/247-294.

¹¹⁷ Dimyâtî, *İthâf*, 1/295-306.

¹¹⁸ Dimyâtî, *İthâf*, 1/307-311.

¹¹⁹ Dimyâtî, *İthâf*, 1/313-318.

resm-i hat üzerinde vakf,¹²⁰ izâfet yâ'ları,¹²¹ zâid yâ'lar¹²² gibi usûl¹²³ konuları da eserde işlenen başlıklar arasında yer almaktadır. Bütün bu konuların yanı sıra *İthâf*'ta kıraat vücuhâtını aklî ve naklî hüccet argümanlarıyla temellendirme, dil ekollerinden ve muhtelif disiplinlerden yapılan nakiller ve öncesinde kaleme alınan eserlerdeki bazı hatalı malumatı tashih etme hususunda da azımsanmayacak bir bilgi aktarımı söz konusudur. *İthâf*, ülkemiz başta olmak üzere birçok İslâm ülkesinde kıraat öğretiminin özellikle *Takrib* (el-aşru'l-kübrâ) safhasında temel kaynak kitap olarak takip edilmektedir.¹²⁴ Kaleme alındığı günden itibaren dönemin kıraat hocaları ve öğrencileri tarafından büyük bir teveccühe mazhar olan *İthâf*, Osmanlı döneminde de kıraat ilminde tarîk ve meslek şeklinde isimlendirilen ekollerin metodik farklılıklarını öğrenmede önemli referans kaynaklarından biri olarak kabul görmüştür. *İthâf*'a olan bu ilgi günümüzde hala canlılığını korumakta ve kıraat ilminin birincil kaynakları arasındaki yerini almaya devam etmektedir. Özellikle İslâm dünyasında hakkında yapılan çalışmaların hem nicelik hem de nitelik olarak her geçen gün arttığı görülmektedir.

el-Ahbâru'l-merdiyye fî sîreti hayri'l-beriyye (Muhtasarü's-sîreti'l-Halebiyye): Dimyâtî'nin bu kitabı, Nûruddîn el-Halebî'nin Hz. Peygamber'in sîretini konu alan *es-Sîretü'l-Halebiyye* adlı eserinin muhtasar hâlidir.¹²⁵ Halebî, eserini *İnsânü'l-'uyûn fî sîreti'l-emîni'l-me'mûn* olarak isimlendirmiş; ancak daha çok *es-Sîretü'l-Halebiyye* adıyla tanınmıştır. Derleme bir çalışma görüntüsü arz eden bu kitabın konu tasnifi açısından sistematik olmadığı ifade edilebilir. Ancak büyük bir teveccühe mazhar olan bu esere birçok şerh çalışması yapılmıştır.¹²⁶ Dimyâtî de bu kitabı *el-Ahbâru'l-merdiyye fî sîreti hayri'l-beriyye* adıyla ihtisar etmiştir. Mukaddime faslında Halebî'nin *es-Sîretü'l-Halebiyye* adlı eserini bablara ayırdığından bahseden müellif, mükerrer rivâyetleri hafzederek kitabı *el-Ahbâru'l-merdiyye fî sîreti hayri'l-beriyye* olarak adlandırdığını dile getirmektedir. Mezkûr eser, Ahmed Ferîd el-Mezîdî tarafından tahkik edilerek ilim ehlinin istifadesine sunulmuştur.¹²⁷

ez-Zehâiru'l-mühimmât fî mâ yecibü'l-îmânü bihî mine'l-mesmû'ât:¹²⁸ Dimyâtî, kelâm ilmine ilişkin olarak yazdığı bu kitabında; kabir hayatı, İsâ'nın nüzûlü, kıyâmet alametleri gibi itikâdî konulara yer vermektedir.¹²⁹ Dimyâtî hakkında müstakil çalışmaları bulunan Şaban Muhammed İsmail, mezkûr eserin matbu veya el yazması olarak nerede yer aldığına ilişkin herhangi bir kayda rastlamadığını dile getirmektedir.¹³⁰

Hâşiye 'âlâ şerhi'l-Celâl el-Mahallî 'âlâ'l-Varakât: İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî (ö. 478/1085) tarafından fıkıh usûlüne ilişkin kaleme alınan küçük hacimli risâledir. Yükte hafif pahada ağır bu risaleye birçok hâşiye yazılmıştır. Dimyâtî'nin eser üzerinde yaptığı hâşiye çalışması en muteber hâşiyelerden kabul

¹²⁰ Dimyâtî, *İthâf*, 1/319-331.

¹²¹ Dimyâtî, *İthâf*, 1/333-343.

¹²² Dimyâtî, *İthâf*, 1/345-355.

¹²³ Kıraat ilmi literatüründe usûl kavramı, "Birbirine benzeyen cüz'iyâtın tümünün altında toplandığı veya sınıflandığı genel kurallar bütünü" şeklinde tarif edilmektedir. Bkz. İbrahim b. Saîd ed-Devserî, *Muhtasarü'l-ibârât li mu'cemi mustalahâti'l-kirâat* (Riyad: Dâru'l-Hadâra li'n-Neşr ve't-Tevzî', 2008), 27; Yaşar Akaslan, "Kıraat İlmi Sistematiğinde Usûl Kavramları", *Öndokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 43 (2017), 219; Yavuz Fırat, *Tecvid ve Kıraat İlmi Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Hacıveysizade İlim ve Kültür Vakfı Yayınları, 2018), 46.

¹²⁴ Yusuf Alemdar, *Osmanlı'da Dâru'l-Kurrâ Müessesesi ve Kıraat Öğretimi* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2003), 128; Osman Bostan, *Ahmed er-Rüşdî ve Mürşidü't-Talebe Adlı Eserinin Kıraat İlmindeki Yeri* (Ankara: Fecr Yayınları, 2022), 79, 113.

¹²⁵ Cebertî, *Târîhu 'acâibi'l-âsar*, 1/161; İsmail Paşa, *Hediyetü'l-ârifin*, 1/168; İsmail, *el-Usûlu's-süfi*, 215; Birmâvî, *el-İmtâ'*, 2/46.

¹²⁶ Eser üzerine yapılan bazı çalışmalar için bkz. Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Abdilgâni el-Bennâ ed-Dimyâtî, *el-Ahbâru'l-merdiyye fî sîreti hayri'l-beriyye* (Muhtasarü's-sîreti'l-halebiyye), thk. Ahmed Ferîd el-Mezîdî (Kahire: Dâru'r-Risâle, 2010), 4; Cevat İzgî, "Halebî, Nûreddin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 15/232-233.

¹²⁷ Ahmed Ferîd el-Mezîdî tarafından tahkiki yapılan bu eser, toplamda üç yüz sayfa civarındadır. Dimyâtî'nin kısa hâl tercümesiyle başlayan eser, Hz. Peygamber'in hayatını kronolojik olarak ele almaktadır. Akıcı ve anlaşılır bir dille kaleme alınan kitap 38 bapтан oluşmaktadır. Son bap Hz. Peygamber'in doğumundan vefatına kadar meydana gelen olayları kronolojik sıralamayla özetleyen bir muhtevayla son bulmaktadır. Geniş bilgi için bkz. Dimyâtî, *el-Ahbâru'l-merdiyye*, 3-297.

¹²⁸ Cebertî, *Târîhu 'acâibi'l-âsar*, 1/161; İsmail Paşa, *İzâhu'l-meknûn*, 1/540; İsmail Paşa, *Hediyetü'l-ârifin*, 1/168; İsmail, *el-Usûlu's-süfi*, 220; Dimyâtî, *el-Ahbâru'l-merdiyye*, 6.

¹²⁹ Dimyâtî, *ez-Zehâir*, 404-408; Cebertî, *Târîhu 'acâibi'l-âsar*, 1/161; İsmail, *el-Usûlu's-süfi*, 220.

¹³⁰ Şaban Muhammed İsmail, bu şekilde ifade etse de yapılan araştırmada eserin ilk defa 1200/1785 yılında Salih b. Muhammed b. Ahmed el-Vâsî' es-Sehîmî tarafından istinsah edildiği tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra Dimyâtî'nin bu eseri, Abdülhakim Abdurrahman Ali Hüseyin tarafından Ezher Üniversitesi Usûlüddin Fakültesinde yüksek lisans tezi olarak tahkik edilmiştir. Bkz. İsmail, *el-Usûlu's-süfi*, 220; Dimyâtî, *el-Ahbâru'l-merdiyye*, 6.

edilmektedir.¹³¹ Eserde, fıkıh usûlünün temel konuları olan asl, fer', şer'î hükümler, istidlâl, emir-nehîy, umûm-husûs, mutlak-mukayyed, hakikat-mecâz, nâsih-mensûh ve icmâ gibi konular işlenmektedir.¹³²

Manzûmetü Yââtî'l-izâfe: Adından da anlaşılacağı üzere izâfet yâ'larına ilişkin olarak kaleme alınan bu çalışma, Kahire'de Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye kütüphanesinde, nr. 292'de yer almaktadır.¹³³

Beyânü's-sahîh ve'l-mu'temed: Yazma bir nüshası Patna'da Hudâbahş Kütüphanesi'nde nr. 96'de yer almaktadır.¹³⁴ Yine bu yazma nüsha Suudi Arabistan'da Melik Faysal Kütüphanesinde (nr. 2760, 2) de bulunmaktadır.

es-Sırrü'l-müfz fi'smihî Te'âlâ 'Azîz.¹³⁵

Nuhbetü'r-resâil ve bülğatü'l-vesâil fi şerhi'l-hurûf ve'l-esmâ.¹³⁶

Habvetü's-selâm: Yazma bir nüshası Kahire'de Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye'de nr. 287'de bulunmaktadır.¹³⁷

Sonuç

XVII-XVIII. yüzyıllarda yaşayan Dimyâtî, ilmî ve kültürel açıdan zengin bir havzada yetişmiş olup bu havzanın birikiminden azami derecede yararlanmıştı. Kıraat, Arap dili, tefsir, hadis, fıkıh, usûl, kelim gibi klasik İslâmî ilimlerde tam bir vukûfiyet kazandığı söylenebilir. İdarî ve sosyal hayatın birçok sahasında aktif rol üstlenen Dimyâtî, insanların problemlerine çözümler üretmeye çalışmış, irşat ve tebliğ faaliyetlerinde bulunmuş, eserler kaleme almış, dersler okutmuş ve birçok talebe yetiştirmiştir. Bütün bu hususiyetler, onu döneminin hatırı sayılır âlimleri arasına dahil etmiştir. O, kıraat ilminde meşhur olmuş ve telif ettiği *İthâfu fuzalâi'l-beşer* adlı eseriyle kıraat otoriteleri arasındaki yerini almıştır. Dimyâtî, bu eseri telif ederken birçok kaynağa başvurmuş, elde ettiği malumatı belli bir eleştiri süzgecinden geçirmiş ve önceki eserlerde bulunan bazı hatalı bilgileri tashih etmiştir. Böylece *İthâfu fuzalâi'l-beşer*, muhtevasında yer alan usûle ve ferşe ilişkin bahislerle, dilbilimsel hüccetler, dil ekollerinden ve muhtelif disiplinlerden yapılan nakillerle kıraat ilminin önemli kaynakları arasındaki yerini almıştır.

Dimyâtî'nin yaşadığı asır şerh, hâşiyeler ve ta'likât tarzı teliflerin revaçta olduğu bir döneme denk gelmektedir. Müellifin dönemin hâkim anlayışından belli oranlarda etkilendiği görülmektedir. Zira farklı ilim dallarına ait eserlere yazdığı şerh ve hâşiyeler, dönemin ilmî anlayışından etkilendiğini göstermektedir. Şerh ve hâşiyelerle yetinmeyen Dimyâtî'nin kıraat ilmine ilişkin olarak kaleme aldığı *İthâfu fuzalâi'l-beşer* adlı özgün eseri ise bugün halen başucu kitabı olarak değer görmektedir.

Dimyâtî'nin yaşadığı asırda tasavvufun Mısır toplumunun sosyo-kültürel yapısının şekillenmesinde önemli bir işlev gördüğünü ifade etmek mümkündür. Bu dönemdeki hâkim düşünce ve yaşantının Dimyâtî'yi etkilediği, hatta onun sûfî bir şahsiyet olarak şöhret bulmasına zemin hazırladığı ifade edilebilir. Ayrıca bu dönemde toplumsal dokunun oluşmasında geçmişten getirdiği ilmî birikim ve tecrübesiyle önemli bir ekol olan Ezher'in rolü büyüktür. Eğitim-öğretimin medreseler aracılığıyla yürütüldüğü bu dönemde Ezher, en meşhur kurum olarak dikkat çekmektedir. Ezher kökenli bir âlim olan Dimyâtî; Sultân el-Mezzâhî, Ali eş-Şebrâmellisî, Nûruddîn el-Üchûrî gibi dönemin meşhur üstatlarından ilim tahsil etmiştir. Ezher süreci, müellifin ilmî ve fikrî gelişiminde önemli bir rol oynamıştır. Öte yandan bu dönemde Ezher âlimleri arasında tarikata intisap etmenin gelenek hâlini aldığı aktarılmaktadır. Dimyâtî'nin sûfî bir yaşantıyı benimsemesinde Ezher'deki bu geleneğin, dönemin sosyo-kültürel ortamının ve özellikle Ahmed b. Acîl'den aldığı derslerin etkisi büyük olmalıdır. Ülkemizde daha çok kıraat ilmine ilişkin olarak kaleme aldığı *İthâfu fuzalâi'l-beşer* adlı eseri ile tanınan Dimyâtî, aynı zamanda sûfî bir şahsiyettir. Mütedeyyin, muhlis ve

¹³¹ Cebertî, *Târîhu 'acâibi'l-âsâr*, 1/161.

¹³² Abdülmelik b. Abdillâh b. Yusuf el-Cüveynî, *el-Varakât*, thk. Abdullatif Muhammed el-'Abd (Kahire: Mektebetü Dâri't-Türâs, 1977), 7-31.

¹³³ *el-Fihrisü's-şâmil*, 2/434; Altıkulaç, "Bennâ Ahmed b. Muhammed", 5/458.

¹³⁴ *el-Fihrisü's-şâmil*, 2/434; Altıkulaç, "Bennâ Ahmed b. Muhammed", 5/458.

¹³⁵ İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-ârifîn*, 1/168.

¹³⁶ İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-ârifîn*, 1/168; İsmail Paşa, *İzâhu'l-meknûn*, 2/630.

¹³⁷ *el-Fihrisü's-şâmil*, 2/434; Altıkulaç, "Bennâ Ahmed b. Muhammed", 5/458.

muttakî vasıflarıyla nitelenen Dimyâtî'nin ders halkasına ilim tâlipleri ve Nakşibendiyye tarikatına intisap etmek isteyenler ilgi göstermiştir.

Beyanname

1. **Finans/Teşvik:** Yazar, çalışmada herhangi bir finans/teşvik kullanılmadığını beyan etmektedir.
2. **Çıkar Çatışması:** Yazar, çalışmada herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan etmektedir.
3. **Etik Beyan:** Yazar bu makalede araştırma ve yayın etiğine uyulduğunu beyan etmektedir.

Kaynakça

- Abay, Muhammet. "Osmanlı Dönemi Tefsir Haşiyeleri, Başlangıçtan Günümüze Türklerin Kur'an Tefsirine Hizmetleri" 4/6 (Eylül 2011), 249-303.
- Abdülmün'im, Muhammed b. Abdilmün'im b. Hafâcî b. Süleyman. *el-Hayâtü'l-edeбі fi asri'l-Memlûkî ve'l-Osmânî*. Kahire: Mektebetü'l-Külliyâti'l-Ezheriyye, 1984.
- Abülfettâh Âşûr, Sâid. "Ezher". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 12/59-63. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Adıgüzel, Mehmet. "Kıraat İlmünde Tarik-Senet Boyutu ve Konu ile İlgili Te'lif Edilen Eserler". *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16 (2001), 233-257.
- Akaslan, Yaşar. "Bir İlm-i Kirâat Klasığı: Tayyibetü'n-Neşr Fi'l-Kirâati'l-'Aşr". *Dinbilimleri Akademi Araştırma Dergisi* 17/3 (2017), 277-310.
- Akaslan, Yaşar. "Kirâat İlmi Sistematiğinde Usûl Kavramları". *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 43 (2017), 217-251.
- Akaslan, Yaşar. *Tayyibetü'n-Neşr Şerhlerine Dair Bir İnceleme (Mûsâ Cârullah Örneği)*. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017.
- Akdemir, Mustafa Atilla. *Kıraat İlmi Eğitim ve Öğretim Metotları*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2. Basım, 2015.
- Akdemir, Mustafa Atilla. "Kıraat İlmünde Tahrîrât Meselesi". *Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/2 (2018), 83-111.
- Alemdar, Yusuf. *Osmanlı'da Dâru'l-Kurrâ Müessesesi ve Kıraat Öğretimi*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2003.
- Ali, Saîd İsmail. *el-Ezher 'alâ mesrahi's-siyâseti'l-Misriyye*. Kahire: Silsiletu Kitâbi'l-Hilâl, 1986.
- Altıkulaç, Tayyar. "Bennâ Ahmed b. Muhammed". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 5/457-458. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Altıkulaç, Tayyar. "İbnü'l-Cezerî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 20/551-557. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Birmâvî, İlyas b. Ahmed Hüseyin. *el-İmtâ'u'l-fuzalâ bi terâcimi'l-kurrâ*. thk. Muhammed Temim. 2 Cilt. Dâru'n-Nedve el-Âlemiyye, 2000.
- Bostan, Osman. *Ahmed er-Rüşdî ve Mürşidü't-Talebe Adlı Eserinin Kıraat İlmindeki Yeri*. Ankara: Fecr Yayınları, 2022.
- Bostan, Osman. "en-Neşr Merkezli Çalışmalar (Tahrîrât Örneği)". *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 52 (2022), 207-234.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail b. İbrahim el-Cu'fî. *el-Câmiu'l-müsnedü's-sahîhu'l-muhtasarı min umri Rasûlillâhi ve sünenihî ve eyyâmih*. thk. Muhammed Zühayr b. Nâsir en-Nâsir. 9 Cilt. Dâru Tavki'n-Necât, 2001.
- Cebertî, Abdurrahman b. Hasan. *Târîhu 'acâibi'l-âsâr fi't-terâcimi ve'l-ahbâr*. thk. Abdurrahim Abdurrahman Abdurrahim. 4 Cilt. Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-Misriyye, 1997.
- Ceviz, Nurettin. *Osmanlılar Döneminde Mısır'da Arap Edebiyatı (1517-1798)*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2002.
- Cüveynî, Abdülmelik b. Abdillâh b. Yusuf. *el-Varakât*. thk. Abdullatif Muhammed el-'Abd. Kahire: Mektebetü Dâri't-Türâs, 1977.
- Çavuşoğlu, Ali Hakan. "Üchûrî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 42/274-276. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Devserî, İbrahim b. Saîd. *Muhtasarı'l-'ibârât li mu'cemi mustalahâti'l-kirâât*. Riyad: Dâru'l-Hadâra li'n-Neşr ve't-Tevzî', 2008.
- Dimyâtî, Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Abdilgânî el-Bennâ. *el-Ahbâru'l-merdiyye fi sîreti hayri'l-beriyye (Muhtasarı's-sîreti'l-halebiyye)*. thk. Ahmed Ferîd el-Mezîdî. Kahire: Dâru'r-Risâle, 2010.
- Dimyâtî, Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Abdilgânî el-Bennâ. *ez-Zehâir ve'l-mühimmât fî mâ yecibü'l-îmânü bihî mine'l-mesmû'ât*. Halep: Matbaatü'l-Bahâ, 1910.

- Dimyâtî, Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Abdilğânî el-Bennâ. *Hâşiyetü't-Dimyâtî 'alâ şerhi'l-varakât*. thk. İsa el-Halebî. Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 2013.
- Dimyâtî, Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Abdilğânî el-Bennâ. *İthâfu fuzalâi'l-beşer bi'l-kırâti'l-erbe'ate 'aşer*. thk. Şaban Muhammed İsmail. 2 Cilt. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 2007.
- Efendioğlu, Mehmet. "Müsel". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 32/85-86. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Fırat, Yavuz. "Kırâat İlmî ve Tarîkler". *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/13 (2011), 37-55.
- Fırat, Yavuz. *Tecvid ve Kıraat İlmî Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Hacıveyszade İlim ve Kültür Vakfı Yayınları, 2018.
- Gökdemir, Ahmet. *Ali b. Süleyman el-Mansûrî ve Meşhur Mısır Tariki Kurrâları*. İstanbul: Ravza Yayınları, 2018.
- Göğün, Hilal. "Mısır". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 29/569-575. İstanbul: TDV Yayınları, 2004.
- Hafâcî, Muhammed b. Abdilmün'im b. Hafâcî b. Süleymân. *el-Ezher fi'elî 'âm*. 6 Cilt. Kahire: Mektebetu'l-Ezheriyye li't-Türâs, 2012.
- Hamza, Abdullatif. *el-Edebü'l-Mısırî min kıyâmi Devleti'l-Eyyübî ilâ mecîi hamaleti'l-Fransiyye*. Kahire: el-Hey'etü'l-Misriyyeti'l-Âmmeti li'l-Kitâb, ts.
- İbnü'l-Cezerî, Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Yusuf. *en-Neşr fi'l-kırâti'l-'aşr*. thk. Ali Muhammed ed-Dabbâ'. 2 Cilt. el-Matbaatü't-Ticâriyyetü'l-Kübrâ, ts.
- İbnü'l-İmâd, Ebü'l-Felâh Abdülhay. *Şezerâtü'z-zeheb fi'ahbâri men zeheb*. thk. Abdülkadir Arnaût-Mahmud Arnaût. 11 Cilt. Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1988.
- İci, Recep. "Kûrânî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 26/426-427. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- İsmail Paşa. *Hediyyetü'l-ârifîn*. Müessesetü't-Târîhu'l-Arabî, ts.
- İsmail Paşa. *Îzâhu'l-meknûn fi'z-zeyl 'alâ keşfi'z-zünûn*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.
- İsmail, Şaban Muhammed. *el-Usûlu's-sûfi li Ahmed b. Muhammed ed-Dimyâtî hayâtühû ve âsârühû*. yrs, ts.
- İzgi, Cevat. "Halebî, Nüreddin". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 15/232-233. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Kâdirî, Muhammed b. Tayyib. *Neşrü'l-mesânî li ehli karni'l-hâdî 'aşere ve's-sânî*. thk. Muhammed Haccî-Ahmed et-Tevfik. 4 Cilt. Rabat, 1982.
- Kafes, Mahmut. "Osmanlılar Döneminde Mısır'da Bilimsel Faaliyetler ve Nahiv İlminin Durumu". *Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi* 6/12 (2014), 275-292.
- Kahraman, Abdullah. "Şebrâmellisî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 38/395-396. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Kara, İsmail. *İlim Bilmez Tarih Hatırlamaz*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2013.
- Kaya, Mesut. "İslâm İlimleri Tarihinde Muhâkemât Geleneği: Tefsir Hâşiyeleri Merkezli Bir Deneme". *İslâm Araştırmaları Dergisi* 33 (2015), 1-37.
- Kehhâle, Ömer Rıza. *Mu'cemu'l-müellifîn*. Dımaşk: Müessesetü'r-Risâle, 1957.
- Kettânî, Muhammed Abdülhay b. Abdilkebîr b. Muhammed el-Hasenî. *Fihrisü'l-fehâris ve'l-esbât ve mu'cemü'l-me'âcim ve'l-meşyahât ve'l-müselâat*. thk. İhsan Abbas. Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1982.
- Koyuncu, Recep. *Kıraat İlmî ve Takrib Usûlü*. İstanbul: Hacıveyszade İlim ve Kültür Vakfı, 2018.
- Koyuncu, Recep. *Kıraat İlminde Tahrîrât -Mustafa el-İzmîrî ve 'Umdetü'l-'İrfân Adlı Eseri- (Edisyon Kritik)*. İstanbul: Hikmet Yayınları, 2021.
- Kütükoğlu, Ahmet. *Kastallânî'nin Letâifu'l-İşârât li Fünûni'l-Kırâat Adlı Eserinin Kıraat İlmî Açısından İncelenmesi*. Şanlıurfa: Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017.
- Mersafî, Abdülfettâh es-Seyyid. *Hidâyetü'l-kârî ilâ tecvidi kelâmî'l-bârf*. Medine: Mektebetü Taybe, 1978.
- Muhibbî, Muhammed el-Emin b. Fazlillâh. *Hulâsatü'l-eser fi' a'yâni karni'l-hâdî 'aşer*. Kahire, 1867.
- Murâdî, Muhammed Halil. *Silkü'd-dürer fi' a'yâni'l-karni's-sânî 'aşer*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1988.
- Mutî', Muhammed. *Şeyhu'l-kurrâ: el-İmâm İbnü'l-Cezerî*. Dımaşk: Dâru'l-Fikr, 1995.
- Nüveyhîd, Âdil. *Mu'cemu'l-müfessirîn*. 2 Cilt. Beyrut: Müessetü Nüveyhid es-Sekâfiyye, 1988.
- Sehâvî, Ebü'l-Hasen Şemsüddîn. *ed-Dav'u'l-lâmî li ehli'l-karni't-tâsi'*. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Cil, ts.
- Şehrezûrî, Burhânüddîn İbrâhîm b. Hasen b. Şihâbiddîn el-Kûrânî. *İthâfu'l-halef bi tahkiki mezhebi's-selef*. thk. Âbid Ahmed el-Beşderî. Mecelletü Külliyyetü'l-Ulûmi'l-İslâmiyye, 2019.
- Şehrezûrî, Ebû Amr Takıyyüddîn Osman b. Salâhiddîn Abdirrahman b. Musa. *Ma'rifetü envâi 'ulûmü'l-hadis*. Suriye: Dâru'l-Fikr, 1986.
- Taşpınar, Kadir. "XV. Yüzyılda Kıraat İlminde İbnü'l-Cezerî Etkisi -Kıraat ve Tefsir Eserleri Bağlamında-". *Uluslararası İbnü'l-Cezerî Sempozyumu*. 453-470. Bursa: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2018.
- Yüksel, Ali Osman. *İbn Cezerî ve Tayyibetü'n-Neşr*. İstanbul: İFAV Yayınları, 1996.

Zirikli, Hayruddîn b. Mahmud b. Muhammed b. Ali b. Fâris. *el-A'lâm: Kâmûsu terâcim li-eşheri'r-ricâl ve'n-nisâ*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn, 1992.

el-Fihrisü's-şâmil li't-türâsi'l-'Arabîyyi'l-İslâmiyyi'l-mahtût: Mahtûtatu't-tecvîd. 9 Cilt. Amman: Müessesetü Âli'l-Beyt li'l-Fikri'l-İslâmî, ts.